

181/4

емаљски савез пољопр. ко
ра (Адмир. Гепр

WWW.UNILIB.RS

ПОШТАРИНА ПЛАЋЕНА У ГОТОВУ

ГОД. LX

ЈАНУАР 1944

БРОЈ 1

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

ПРОСВЕТНИ ГЛАСНИК

УРЕДНИК

Др ФИЛИП МЕДИЋ
ПРОФЕСОР УНИВЕРЗИТЕТА

ИЗДАВАЧ

ВЕЛИБОР ЈОНИЋ
МИНИСТАР ПРОСВЕТЕ И ВЕРА

САДРЖАЈ:

- ВЛАД. ВЕЛМАР-ЈАНКОВИЋ: ОТАЏБИНА И ИНТЕЛИГЕНЦИЈА
- БОРИВОЈЕ Ж. МИЛОЈЕВИЋ: УЗДУЖНЕ БАЛКАНСКЕ ДОЛИНЕ И ЊИХОВ ЗНАЧАЈ
- Др ПЕТАР ЂОРЂИЋ: ПОРЕКЛО СРПСКЕ АЗБУКЕ
- Др КОСТА МИЛУТИНОВИЋ: БАЛКАНСКА МИСТИКА НА СРПСКОЈ СЦЕНИ
- Др МИЛАН М. ЈОВАНОВИЋ: ОДНОС РЕЛИГИЈЕ, ФИЛОСОФИЈЕ И ПРИРОДНИХ НАУКА КАО НАСТАВНИХ ПРЕДМЕТА
- Др ФИЛИП МЕДИЋ: СУГЕСТИЈА У ВАСПИТАЊУ ДЕТЕТА

БЕЛЕШКЕ:

ЗА ЧИСТОТУ СРПСКОГА ЈЕЗИКА

ПРЕТПЛАТНИЦИМА „ПРОСВЕТНОГ ГЛАСНИКА“

Претплата на „Просветни гласник“ повишена је од 1 јануара 1944 године — због повећаних трошкова око издавања часописа — на 360 дин. годишње, односно на 40 дин. за поједини број.

Од 1 јануара 1944 год. администрација листа спојена је са уредништвом. Стога претплату на часопис за 1944 год. — као и претплату за минуле године, 1942 и 1943, уколико није уплаћена — треба слати „Просветном гласнику“ преко Поштанске штедионице у Београду на чековни рачун бр. 62100, а не више Државној штампарији. Нове чековне уплатнице доставиће се свима претплатницима.

Управе народних школа достављаће своју претплату преко среских школских надзорника, који ће претплату сакупљену од подручних школа слати „Просветном гласнику“ као и остале установе.

Администрација ће слати лист појединачно свима тцима, установама и школама. Народним школама лист ће се доставити преко среских школских надзорника.

Упозоравају се сва надлештва и установе у ресору Министарства просвете и вера на наређење министра просвете и вера I бр. 5571 од 31 марта 1942 год. по коме су дужни да се обавезно претплате на „Просветни гласник“. Претплату ће подмиривати из кредита који је за то предвиђен буџетом, а уколико овај недостаје, из кредита за канцелариске трошкове, односно из посебних својих прихода (са села, посела, забава и сл.).

Надлештва и установе које се досада нису претплатиле на Гласник имају то одмах да учине и за наредну и за прошле године, па ће уз нови број добити и све раније бројеве часописа; а сви досадашњи претплатници који још нису подмирили претплату треба да је одмах пошаљу „Просветном гласнику“ путем Поштанске штедионице на чековни рачун бр. 62100.

Рекламације за непримљену свеску треба поднети „Просветном гласнику“ у Одељењу за високо образовање и народну културу Министарства просвете и вера, и то одмах чим се прими наредна свеска.

Уредништво и администрација
Просветног гласника

WWW.UNILIB.RS

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА
И. Бр. 22614

ПРОСВЕТНИ ГЛАСНИК

УРЕДНИК:

др ФИЛИП МЕДИЋ
ПРОФЕСОР УНИВЕРЗИТЕТА

ИЗДАВАЧ:

ВЕЛИБОР ЈОНИЋ
МИНИСТАР ПРОСВЕТЕ И ВЕРА

Бр. 1

ЈАНУАР 1944

ГОДИНА LX

ОТАЏБИНА И ИНТЕЛИГЕНЦИЈА*)

САМООДРЖАЊЕ СРБА

У мноштву питања која искрсавају на овом никад недоживљеном раскршћу наше историје, мноштву питања на које имамо и мноштву на које немамо одговора, једно се пред српском интелигенцијом поставља судбински, везано више за наш опстанак у будућности но за одгонетање прошлости. На то се питање мора дати одговор, по могућности што сигурнији и дубљи, питање да ли смо кроз све страшно искуство наше, кроз крвави или суви доживљај о последњој опасности, кроз физичка страдања свакодневице и кроз душевне патње мисли о судбини рода нашег, да ли смо кроз све то дневно и наддневно успели да се понова приближимо српској отаџбини?

Немани неживота бесне над усплахиреним човечанством које опет плаћа незаситој историји скупи данак у крви и милијардама ђемера. Можда није дужност малих народа да одгонетају шта се у битности догађа изнад и испод пободених застава, шта се збива у људским гомилама које су се челиком, бетоном и огњем оградиле једне од других. Вероватно је да ће се тек доцније, — можда и сувише доцкан као и увек — сазнати шта се сада суштински догађа међу људима и са њима. Време је такво да су људи опет и сувише сламке а да би понесени демонијом могли тачно да осете шта их то кида из оквира обичног живота, тиже из постеље, отима им сан и снове и разбацује их широм

*) Предавање одржано просветним радницима 9 новембра 1942.

света. Али ако се мали народи мање слушају у историји не значи да они немају утолико крвавију дужност да о великом догађају створе своја објашњења, ако ни због чега другог оно због самоодржања. Не ради се овде о оним одговорима које намећу улица, следе жеље и берза расположења. Реч је овде о оном одговору који народ у даном тренутку судбоносног обрта своје историје даје самом себи за потврду своје суштинске оријентације, дакле не оне дневне и политичке, него наддневне и животне. Оне оријентације која није одјек дипломатских и политичких комбинаторика, није само изглед економских и социолошких предвиђања, није само последица скупљених информација и пропагандне довитљивости него је одраз дугог и крупног разговора који су покољења водила на ивицама великог ћутања и смисленог умирања. На границама дакле на којима се само помоћу дугог историског живота и помоћу присуства Божјег долази стварима до дна и формира оно што се после које стотине година проведених на истој историској линији може назвати стилем и ликом народног живота.

Иза овог нашег дубоког и страшног искуства не смеју се више решења ни тражити ни наћи у кафани, на улици, у дневном листу, у пролазу. Уопште то што дневно доживљавамо, ма колико било скопчано са физичким тешкоћама и са душевним потресима, није ништа, јер се сутрадан опет пробудимо и идемо даље ма нам то јуче и изгледало немогућно. Појединци уосталом могу и да нестану или да живе даље, то није важно. Али народ не сме да дође у прилику да у основним стварима свога живота, у битним опредељењима свога хода кроз историју покаже колебаљивост у својим одлукама и да пусти своју судбину из шака. А кад се тако нешто ипак догоди онда значи да је у *нечем основном погрешно и тада му је утолико више потребно да од своје несреће и патње начини дубок и значајан пролаз ка оним регионима своје душе који му могу бити свештени саветодавци на светим изворима правог сазнања о себи.*

ЈЕВТИНА КРВ

Било је у овој несрећи нашој тренутака, и ти тренуци још се враћају и сад, кад је човек ужаснуто морао да се пита да ли је потребно да увек у историји тако скупо плаћамо своје враћање

УНИВЕРЗИТЕТСКА ВИБЛИОТЕКА

себи самима? Да ли је увек потребно толико жртава да дођемо до пресудних сазнања о себи? Да ли је заиста крв оно најјевтиније што имамо? Не говорим сад о том каква су сазнања наша о другима, и не о томе како да се прилагођујемо свету око себе. Увек је у историји важније и пресудно сазнање о себи и враћање себи. Увек је снага и органска историска линија народне историје зависила више од унутрашњих сила народа него од спољних прилика. Јер народ може и да буде побеђен али не мора зато да се *распе*, може да изгуби државу али не мора *нечасно* да је изгуби, може да гине али не мора *бесмислено* да крвави и пропада. То како су Срби били побеђени 1941, како су изгубили државу, како се гинуло и пропадало, — то је важно за историски грех наш. То и показује да смо се преварили у сазнању о себи јер смо мислили да смо јаки, а били смо изнутра ослабели, баш ми победнички Срби из 1918; мислили смо да смо слободни, а са свих страна пустили смо да нас, баш ослобођене Србе, изнутра заробе и смекшају нам снагу и помуте поглед разне интернационалне силе. Мислили смо да смо уједињени а нисмо могли да савладамо баш оне тешке опреке различитих духовних култура које су нас одувек делиле право посред историског земљишта нашег. Нисмо дакле ми Срби имали правилно сазнање о себи, о својој моћи, о своме ставу животном; ту смо у нагону погрешили, заморени од својих победа и од свога ратовања и платили смо ту погрешну оцену оним чиме се то обично у историји плаћа, нечасним поразом и бесмисленим гињењем. И, понекад, гледајући како ствари пусто и без мудрости иду, човек да се упита да ли нам је и оволико било довољно, да ли смо дошли и данас до правога сазнања, да ли је ово све скупа довољно искуство да се опет изгради домовина и заједница Срба, сигурнија у својим поставкама и темељима него што је била заједница Срба у Југославији. Следи се човек на помисао да ни толике стотине хиљада живота нису били довољне. Јер ако посматрамо некипут наше људе, нашу интелигенцију нарочито, чини нам се као да ми и не тражимо више ту сигурност и те чврсте темеље за заједницу Срба, него као да силом хоћемо својим животима и костима да се уградимо у нешто туђе, у нешто где ћемо бити само историски постамент, не више ни свој сопствени споменик, где ћемо бити само позорница, а не више живи актери на тој позорници. Неки-

пут се чини као да нам треба не само неко ново Косово, на коме се изгинуло, него да нам треба неко дуготрајно косовско погибање па да дођемо до оних сазнања до којих је, да је среће било, требало доћи и без бесмисленог умирања и без луде пропасти

ГРЕХ ИНТЕЛИГЕНЦИЈЕ

Наше вођство народно, наша интелигенција у прошлом периоду потпуно су подбацили.

Кажу неки, — говоре то кад год се поставља питање одговорности наше интелигенције, — кажу да ће се наш народ одржати у историји преко својих сељачких маса и да при том интелигенција долази у обзир само као површински израз народа. Никад демагогија није створила опаснију лаж. Знамо да се један народ биолошки лакше одржава преко своје унутрашњости, кроз своје сељаштво и радништво које је отпорније него варошко становништво, него интелигенција. Али то још није никакав разлог да се та интелигенција разреши својих обавеза према народу. Она тиме није стекла никакво право на себично одвајање, а најмање на то да може и сме као вођство оманути и гурнути народ у несрећу, а свој неодговорни став још и даље задржати.

За двадесет година прошлих то вођство је тражило од маса народних подршку, а само било себично и одвојило се од народа. Тражило жилаву и мушку подршку народних маса и пред 6 април, а није знало ни куда води тај народ ни како га треба водити. И зато кад кажем да је у питању грешка у основном ставу, дакле историска грешка, кад говорим о томе да је погрешно било сазнање о себи, онда се то односи на српску интелигенцију а не на сељачке масе јер је на крају крајева те масе повела на распуће интелигенција. Ако је дакле до покајања и до измене става, интелигенција има да изврши тај процес који може да донесе спас српском народу. Интелигенција и вођство дају смисао и формуле историји. Интелигенција даје израза ономе што народ хоће, али под једном великом претпоставком: да не отпадне од свога народа и да не тражи на другом неком плану своју личну срећу или авантуру својих маса него да живи за народ и с народом. А ако мора, с њим заједно да гине и да нестане, а не овако као што је наша интелигенција учинила: расула се, и то одавно пре 6 априла, па онда пустила да се распе и народ.

Јер не може се ваљда рећи да је приликом свог недавног искушења, које се по својим последицама продужује на лицима и у крви наше деце, наш народ био вођен онако како је требало и да су водећи кругови интелигенције ишта предвиђали од ове садашње несреће. Водити значи предвиђати. Предвиђати судбину народа, значи живети с народом, за њега и с њим, мислити о њему и то боље но и сам он што може да смисли. То је позив интелигенције и вођства. А да ли је такво било вођство које је повело Србе последњих двадесет година и које нас је гурнуло у рат, у овако пусто гињење и луду пропаст?

За излаз из ове ситуације треба нам сасвим друга и другачије организована интелигенција. Треба нам оно вођство које је кадро да се с народом нађе на платформи повратка домовини и заједници Срба. А зато је потребно да се с једне стране омладина која долази поведе у сигурном правцу, а с друге да се у садашњој интелигенцији нашој изврши процес прочишћења.

ПРОЦЕС ПРОЧИШЋЕЊА

Процес прочишћења интелигенције почео је, то можемо после годину дана да кажемо. Један део интелигенције отпадио се од свога народа и прешао на страну на којој се овај народ никад није налазио и не може никад да се нађе, ако неће своју смрт. Ти људи, анархо-комунисти и њихов род свакојаки, противни су томе да као Срби наставимо свој пут у историји. По њима наш бедни задатак на балканском парчету састојао би се још само у томе да остатком својих физичких живота и последњим мрвама своје материјалне снаге послужимо анархији која нема другог циља но да доведе до варварске смене гомила у свету и на власти. Тај део интелигенције отпао је коначно од српског народа било да се налази по партизанским одредима, било да се сакрива овде међу нама. Унутрашњим својим обраћењем одустали су они од историског пута овога народа желећи да од њега направе средство свога крвавог експеримента који са нашом прошлошћу никакве везе нема.

Друга једна група наше интелигенције отпала је од свога народа на тај начин што се за прошлих двадесет година понашала тако као да је српски народ зато на свету да би његова интелигенција кроз политику и кроз грамзиво стицање свих врста

могла живети искључиво за своје себичне циљеве. Не зна се која је врста гора и чији је грех према народу тежи. Јер је и ова друга врста људи политиканата и грамзиваца исто тако начинила од народа средство, не одричући се тобоже „идејно” своје нације али допуштајући свагда у својој циничности да народ има да служи њиховим ђемерима. Те су две групе отпадника отишле од народа, али су њихови остаци физички још ту и труде се да народу унакаже и лик и част. Она интелигенција српска која се спрема да постане ново вођство српско мора да са тим двома врстама људи и у себи и око себе раскрсти и да се с њима обрачуна, да у српској друштвеној структури не отрпни ни на час разорни бес једних, ни стицалачки бес других.

Има још једна трећа врста људи који нису много заостали за жалосним првенством поменутих и од којих нација исто тако нема шта да очекује. То су они који су допустили да их нагризу болести живота живљеног без етичког напора и без националне одговорности. Они који су упали у пасивни живот, не бунећи се против разарања једних и грамзивости других. Немајући никаквог свог убеђења, они су својом пасивношћу, лежерношћу и слегањем рамена створили ону широку блатну бару нашег јавног живота у којој се свако зло могло под муљем прикрити и у коју су узалудно утицале бистре струје младих националних побуна. Та бара је страховито крива јер је пуштала и на универзитету у средњој школи да се омладина затрује; јер је допуштала да се људи у најбољим мужевним годинама одаду комфору и самозаборау; да примитивни са Балкана прекоредом почну да живе такозваним европским животом пре но што су постали европљани; јер је допуштала да се наша жена као у неком делирију дочена шарене грађанске слободије у којој се њен лик посувратио. Та бара склона сваком злу и уљуљана у немоћ да разликује између зла и добра, увелико је помогла да наш стил живота који је раније био вођен са много јунаштва и мужевног гледања, постане за последњих двадесет година стил мекушаца и жонглера.

Ако има да издржи љуту борбу са оне прве две групе разорника и себичњака, тип младог Србина има да нагомила у себи резерве страховитог презира према овим трећима из баре и да их тим презиром у новом друштву подави као гмизавце.

Те три категорије интелигенције отпале су од отаџбине и од нације. С њима се на путу повратка ка отаџбини не може и не сме рачунати. А колико можемо да рачунамо са другима зависи од тога колико су у стању да се потпуно одвоје, и унутра и споља, од тих категорија које се још вуку по нашем друштву и које га још трују. Има једна прелазничка категорија људи који носе у себи опасност да противу свог бољег убеђења буду увучени у бару или отровани од ње. То су они у којима су се за последњих двадесет година отворила додуше питања савести и бољег реда ствари у нашем јавном животу, али који нису успели да до рата своју одговорност према нацији начине довољном ватром за отворену побуну или за жесток захтев ревизије метода и људи. А пропустили су то понекад у неком наивном оптимизму који никад не сме да буде српска особина, или у некој слаткој распуштености у коју су их велика држава и њене размере уљуљкале, или у неком крвничном разочарењу које је све њихове напоре ка бољој отаџбини осуђивало на немоћ. Тај део интелигенције сад опет доживљава сва она ранија питања савести и одговорности на која да се нашао радикалан одговор раније, не бисмо се сигурно затекли у овој апокалиптичкој години.

За њих још постоји опасност да их ранији оптимизам завара те да потраже лака решења иако је наша пропаст и дошла од људи који су лако и олако решавали; да потраже туђа решења за излаз из ове наше несреће иако постоји само један излаз — онај који ми сами будемо пронашли и изборили. Уколико их буду опхрвале старе недаће наивног оптимизма, умора и разочарења и они ће отпасти од нације као да нису ни били њени. Али ако их је несрећа научила поштовању садашњег нашег искуства онда они имају могућности да пронађу боље себе и да себе кроз патњу обнове и поживе за друге и за народ.

ИНТЕЛИГЕНЦИЈА МЛАДЕ СРБИЈЕ

На том путу они ће се наћи, — што се снажније отргну од баре и њеног задаха то боље! — кроз једно радосно васкрсно оздрављење са онима који су и за прошлих двадесет година били побуњеници у име обнове и препорода националног реда ствари српских и који су задржали у себи, развијали у себи, довели до религије у себи живот за обновљену, лепшу, сигурнију, честитију,

правичнију и силније своју српску отаџбину. Срећом такви људи постоје у свима сталежима и занимањима. У свима узрастима и у свима крајевима српским. Они су срасли са својим народом, срасли према томе и са његовом несрећом и ништа их не може одвојити од народа, па ни његова несрећа и расутост. Они су и раније тежили да изађу на пут његовог историског хода, они су и раније желели да у модерном времену даду израз оног нечег исконски нашег. Они су и раније бежали од лаких решења и гледали стварности право у очи.

За ову годину дана у нашим просветним редовима видео сам и оне који су отпали или опадају од нације, — видео и доживео њихову издају или њихову ликвидацију. Доживео сам ужаснут тешку оптужбу која се оправдано дизала против наше интелигенције, а нарочито против просветне интелигенције. Али сам исто тако са радошћу, једином на коју смо ове године имали права, доживео појаву активних и борбених Срба просветних радника који су са поносним презирањем своје оскудице и немаштине, са дивним напрезањем, са дивљења достојним напором пошли у сусрет обнови Србије, понели ту обнову и носе је све сигурнијим кораком, све упорнијим размахом, све здравијим нагоном и жртвеним срцем.

НАПОР ОБНОВЕ

Слушао сам за ову годину дана како се враћа једно питање које сведочи о болести и неодређености једног дела наше интелигенције: зашто се тражи тај напор обнове још у ово време пуног рата и под окупацијом? Зашто се не сачека с тим док се прилике, као што се то каже, не среде. Док рат не прође и док не видимо на чему смо и са чим смо остали. Зар се, питају се — може вратити човек отаџбини која нема ни граница и којој се није одредила судбина за зеленим столом? То се питање чуло кад је образована српска влада, кад је почела просветна обнова; оно се слуша при свима корацима који код нас претстављају духовну обнову и напоре у њеном правцу. Има неки који кажу да се уопште под окупацијом не може у том правцу ништа учинити или да све што се учини има неки привремени и недовољно законит карактер. Неки кажу да је сада наша дужност искључиво у томе да очувамо главе и да спасемо од физичких и механичких

вредности оно што се спасти може. По томе мишљењу обнова би требало да дође тек онда кад дође то неко велико сређивање око нас, у Европи и у свету, и кад будемо опет могли такозваном старом снагом и као равноправни партнери да разговарамо и са великима и са малима и да извојујемо оно на што смо имали право или на што ћемо то право стећи. Овакво размишљање, уколико није знак обичне заморености, тешке опхрваности од личне несреће, уколико није свестан изговор за нерад или камуфлажа антинационалног става, само је бекство од савести, само је наставак оне исте раније наше болести неодговорног живота.

Јер пре свега заблуда је да српски народ може са ове своје геополитичке позиције уопште да прави ону разлику између рата и мира која је дозвољена великим нацијама, нарочито оним на западу. Нека ми кажу историчари да ли је икад српски народ у целини својој био без рата или без угрожавања сличног рату. Нека ми се каже који је то период старе или нове наше историје кад читави делови Српства нису били у устанку или у спремању на устанак, у револуцији или спремању за револуцију, у рату или у спремању за рат. Нека ми се каже који су то периоди снаге и напретка неких покрајина српских који су прошли без мучења и агоније многих других Срба и да ли је уопште до 1918 године постојао и један тренутак модерне српске историје који би стварно значао такозвано сређење прилика? Нека ми неко оспори да је цео 19 век све до 1918 био размах једне револуције која није допуштала мисао мира пре уједињења и ослобођења свих Срба! Зар није наша историја у 19 веку сва у знаку непредаха? И зар није била обична појава у нас да, док су једни гинули у устанцима или ратовима, други Срби, уколико нису могли да непосредно притекну у помоћ, трудили су се да свој ред борбе сачекају у просветном и културном напору збијања редова и под најтежим приликама? Ми смо отварали штампарије, академије, позоришта, школе, министарства, културна друштва, ми смо орали и сејали на једној страни народне куће док се на другој страни те исте куће непрестано гинуло.

ЗАКОН НАШЕ ИСТОРИЈЕ: ЖИВЕТИ У НЕПРЕДАХУ

Куд ми имамо права, са таквим ликом историје наше, да правимо између једног живота у миру и другог живота у рату, такву разлику као што неки садашњи удобници хоће? На подручју српског живота толико су се помешали активна смрт и активни живот, растење и уништење, облици мира и облици рата, стања замора и стања највишег елана, — код нас су се заиста живот и неживот толико помешали да ми ни у ком случају немамо права да од живота одустанемо у рату или да мислимо да смо обезбеђени од неживота у миру. Формулишите тај закон наше историје како год хоћете али увидите да се без њега не може и да из њега треба извести све закључке које здрав животни нагон намеће. А то је да ми Срби морамо настављати живот духа и народа и у рушевинама и да ни на какав тренутак коначног смирења не смемо и не можемо чекати, јер и он може да нас затекне неспремне као што нас је рат затекао неспремне! Једанпут само у целој нашој историји учинило нам се да је наишао такав тренутак мира, правог мира, среће, заборавља свег немилог. Само једанпут — и већ се то претворило у кобну заблуду. То је било 1918. Кад је дошла 1918 ми смо први пут у историји помислили да су сва уједињења извршена, да су све снаге скупљене, да су сва ослобођења задобивена и да смо не само стекли право на одмор и слободни живот него да смо дочекали мир од кога почиње нека нова епоха, сасвим другачија него што су биле оне досада у нашој историји. Нова епоха је дошла, али само као подела, као нова глава у уцбенику историје, за коју живот и смрт не знају. Стари ток наше историје са свим својим законима остао је међутим исти и даље, ма да то ми нисмо хтели да видимо и да признамо. Да смо место осећања мира и заборавља имали и даље оно осећање опасности које су историска покољења пре 1918 имала, ми бисмо дубље увидели колико све и какве разједињености морамо да савладамо, разједињености унутрашње а то ће рећи најтеже, и колико снаге морамо још строгом самодисциплином и израђеним планом да накупимо и да организујемо да бисмо се могли само и одржати а камоли још и другима свој закон наметнути. Ми смо сву нашу пажњу уперили, — да само један стваран пример заблуде наше наведем, — на политичко уједињење три народа у држави; а заборавили смо да и даље

уједињујемо, снажимо и опорављамо у тој држави Србе, од чије слабости или јачине је једино и могла доћи или недоћи зрелост и способност те државе. Тешка је заблуда била то осећање мира српског у Југославији. Српска се култура и српске установе нису у тој епохи „мира“ ни издалека онолико духовно снажиле и развијале колико раније у епохама ратних и револуционарних искушења. Зар имамо права, сад кад нас је та заблуда довела до катастрофе, да опет помишљамо на њу и да чекамо са духовном обновом док опет не наиђе такозвани мир, а то ће можда рећи нека још сигурнија српска слабост или мртвачка успаваност! Имамо ли права ми који се за обезбеђење свога српског историјског положаја у миру нисмо побринули ни унутрашњом свесном и живавом организацијом ни мудрошћу спољно-политичких потеза, — да пренебрегнемо чак и искушење рата које нас бескрајном патњом и грубим ударцима може вратити тамо куд нас лакни мир није довео тј. на историски пут самосналажења? Ако већ за fine мигове удеса нисмо отворили очи него се још увек само под тупим оруђем катастрофе освешћујемо, онда куд ћемо страшније погодан тренутак за освешћивање?

С ЧИМ МОЖЕМО ДАЉЕ ДА ЖИВИМО

Навикнимо се радије на то да свој живот тако удесимо да и у рату једним одвојеним делом својих снага живимо за обнову и преображај. Без обзира на то кад ће ратно стање проћи и како ће се све то десити, без обзира на то шта ће нам донети мир, треба наставити, и под најтежим околностима, живот српског подизања и српске духовности и не чекати ни на шта, ни на кога, ни на какве поклоне ни дарове, никаква обећања, него с оним позитивним снагама које су остале на нашој историској територији и које су једино меродавне за нашу решеност, организовати свој препород. Нисмо ми ни имали тристагодишње универзитете ни академије, петстогодишње парламенте и сличне установе па да сада у њих не дирамо. Ми смо имали скоро хиљадугодишње осећање народне заједнице, неписане али очуване законе те заједнице и њеног унутрашњег духовног поретка. То је важно да одржимо, с тим можемо увек да даље живимо, под политичким облицима и оваквим и онаквим. У тај духовни поредак ни Турци нису дирнули. Тај унутрашњи поредак нашег духа не могу ни

да нам створе ни да нам одузму никакви европски зелени столови. Ту заједницу своју можемо само изнутра, својом снагом и упорношћу а никаквим формалним уступцима са стране да очувамо и подигнемо без обзира на то да ли нас бије гром и град или сунце сија над паром нашег зноја и крви.

СВАКОВРЕМЕНА ОТАЏИНА

Ако се нађемо уз отаџину она може да живи и испод рата и изнад сређивања прилика, а ако се не нађемо уз отаџину никакав престанак рата и никакав мир неће јој помоћи. Она не зависи од количине јединки него од њихове међусобне повезаности; она не зависи од механичког збира вредности него од реда вредности који њени људи у себи носе слушајући њене законе. А ти закони не зависе од зелених столова ни од граница.

Држава зависи од граница, од међународног признања, од многих ствари форме и поретка, од права и од организованости. Отаџбина је од свега тога независна и постоји, кад постоји у срцима и душама, и без државе, и без права, без поретка па чак би се могло рећи и без слободе. Ми за време Турака нисмо имали државу али смо имали своју припадност хришћанству, светосављу и Српству, имали дакле своју припадност отаџбини. Постоји једна сваковремена српска отаџбина коју нам не може нико одузети сем нас самих. Она може да умре само у нашим душама као што може да живи само у њима. Она у нашим срцима може бити боља или гора и то само од нас зависи а ни од каквих прилика и неприлика, ни од кога страног, ни пријатеља ни непријатеља, ни савезника ни победиоца. Та сваковремена отаџбина може да постоји иако државе нема, иако суверенитета нема, иако правног поретка нема. Сваковремена српска отаџбина постоји као могућна, као остварљива, као све боља отаџбина, као сигурна заједница чак и онда кад је све зло над нама, кад дођу агонична страдања језиве смрти хиљада и стотина хиљада. А она може да умре или да се тешко разболи или да изгуби свој прави лик и онда кад држава постоји, и онда кад правни и друштвени поредак споља постоји. Она може да умре или да не буде ничија или да се као сенка вуче међу нама и кад нема непријатеља споља, кад нас нико споља није заробио ни победио. Ње нема онда кад зло наше изнутра закрчи све путеве толико да престане осећање

дужности свих према свима из наше заједнице, кад престанемо да живимо животом који се обазире на захтеве општег добра и народних интереса и кад се претворимо у јединке које гамижу само са једним циљем благоутробија, хитају у своја задовољства само са једним циљем бежања од одговорности, од жртве, од потребе живљења за друге. Отаџбина је независна од државе, скоро бих рекао независна и од биолошког народа. С гомилама не може да се има отаџбина, са себичним појединцима она не постоји, кад је народ изнутра расут ње нема.

То се све решава митом или ако хоћемо легендом — али заједничком, то је питање које се решава радом, крвљу и смрћу — али заједничком. Нагоном или душом или мудрошћу али старом бар хиљаду година, освештаном хиљадама међусобних веза које носимо из давнине и којих се не можемо отрести ни онда кад нам постану претешке или кад их хоћемо злочиначким одрицањем да одбацимо од себе као змија кожу. Сваковремена отаџбина то је место незаказаног састајања на коме можемо да се нађемо у најсветлијим и најтежим тренуцима заједнице ако смо само у себи сачували довољно достојанства човечјег, ако смо однеговали довољно заједничког осећања части из прошлости и ако смо се оспособили на заједничку верност према мртвима. Сваковремена отаџбина је један прост, минималан, сваком разумљив и за свачију одговорност приступачан програм. Никакви датуми несреће не могу споља у нама пољуљати ту отаџбину за коју се увек може радити. Најтежи датуми за њу су они невидљиви и незабележени тренуци у којима се од ње удаљујемо и идемо за својом себичношћу.

НЕМА ЖИВОТА ВАН СРБИЈЕ

Сви који живе над отаџбином, или који мисле да то смеју и могу, изгубили су је и самим тим постали непријатељи њени или пристали да у ред њених отпадника буду сврстани. Комунисте немају отаџбине, њихова наука убија је. Јевреји немају отаџбине, закон њиховог бога налаже им да живе над свима отаџбинама. Припадници свих интернационала стварају од отаџбине игру својих интереса којима је циљ владати светом, то јест стварати од људи средство своје моћи. А бити за отаџбину значи међутим давати сваком своје, признавати другима живот и права, а из себе и свога човештва остваривати на своме тлу, на своме до-

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

мањинству, у своме духу оно највише што човек може од себе и за друге да створи.

Има једна борба коју ми Срби морамо да водимо у себи и око себе: борба за тип људи отаџбински или неотаџбински. Или ћемо поново стварати онај дом и ону заједницу Срба коју нам отаџбина налаже или ћемо бацити у страну хиљадугодишњу свесну историју своју и расути се по цариградском друму и путевима који до њега воде а са господаром који буде био. На раскрсницама историским могу људи да се растају као демони и фурије. И ко хоће да напусти место српско на овоме свету, ко хоће да напусти простор српски у историји, ко хоће да напусти дужности и жртву отаџбинску, нека му је алаал отпадништво, али нека онда не остаје овде међу нама који хоћемо до бољег живота или до дубоко смислене свесне и вољне смрти да останемо овде са свим дужностима, са свима жртвама и са последњом преданошћу. Да останемо овде ма и на најмањој територији, и под најтежим режимом, али нека се међусобно разумемо простим знацима распознавања које ће у нама осветлити жеља за сваковременом и бољом отаџбином. Са свега неколико речи српских али таквих које пркосе столећима јер укључују у себи сва изванредна постигнућа човека — дају сва социјална решења и сва решења културе — ми можемо даље живети и васкрснути, као што смо васкрсли у освит 19 века кад нам се нико није надао.

ОТАЏБИНА — ПУТ К ЧОВЕКУ И ЉУДИМА

Држава се мења, садржина суверенитета се мења, територија се мења, пореци и режими се мењају. Остаје отаџбина која је крајње и велико уједињење, преко кога се може и за човека другог народа, за припадника друге вере и за поборника другог друштвеног поретка имати разумевања и мирног човечјег односа. Само ако и он у себи носи своју отаџбину биће и после најкрвавијег рата споразума, и после најстрашнијег разлаза могућности разговора. Само тамо где има светиње везане за вечно људске ствари као што је земља крвљу и знојем натопљена, стварном снагом и животном потребом омеђена, само тамо где су вечно људске духовности, језик, уметност и религија посветиле пут покољења и успон њихов кроз стваралаштво, — тамо дакле где отаџбина постоји, постоје и људи као жртвене јединке своје за-

једнице и слободни делаоци свога тла и духа. Ту треба остати. Не ићи у хладне регионе земаљске власти организоване у име овог или оног бога. Ту лако престаје човек тла и настаје демон који хоће своју силу у име бога. Само не ићи у апстракције механичке једнакости која од човека чини бројеве, од насеља фаланстере, од поретка друштвеног машинску срачунатост; ту количине лако убијају каквоћу и човек зачас престане, претвара се у робота и демона. Капитал изнад отаџбине — страховито наказно ропство људи; вера изнад отаџбине — бесна инквизиција над људским душама; социјална једнакост изнад отаџбине, — тупо унижење способности и стваралаштва. То је нељудски. Капитал подвргнут отаџбини, вера у Бога срасла са отаџбином, социјална једнакост са корективом отаџбине, — то је људски и то може да се подигне до високог и светог.

Да бисмо закорачили у нову отаџбину чега све треба да се ослободимо? Каквих све болести, стања, заблуда да се решимо? Тешко је то побројати, а да се не упадне у политички програм, или да се не буде једностран и неправичан. Али главне ствари могу да се помену.

Морамо се пре свега ослободити схватања да се на овом историском месту може удобно и без вечито напрегнуте будне пажње да живи. То смо од 1918 пропустили да чинимо и пропали смо. Морамо се ослободити свега што личи на помисао да ћемо ускоро доћи опет до неке „блажене“ 1918 кад је тобоже потреба борбе за живот престала. То смо мислили ових последњих двадесет година и пропали смо. Морамо се ослободити помисли да је биолошка снага наше расе неисцрпна и да можемо слободно да је трошимо лудо и улудо. То смо мислили за време нашег такозваног предаха од 1918 на овамо и пропали смо. Морамо се ослободити помисли да у историји нашој све морамо и можемо на снагу и на крв, а не и на памет и мудрост да свршавамо. Морамо се ослободити помисли да је национална слобода само у држави, ма ова била и механичка; у војсци, ма ова била и механичка; у поретку који носи механичке етикете слободе. Морамо се ослободити помисли да је духовно јачање Срба један биолошки процес, а не свестан нагон, да је срећен план о организовању Срба ствар која с државом долази сама по себи. Морамо се ослободити помисли да су мртви довољно учинили за

нас живе, па ми једни за друге не морамо више да радимо и да живимо. Морамо се ослободити помисли да нам нашу снагу могу вратити, наше нагоне самоодржања подржати, наше услове за културу на тањиру донети ма какви зелени столови, ма чија милост и ма чија империјална комбинаторика. Ми се тим зава-равамо као деца или као слаботиње кад тако мислимо. Само једна страховита збијеност свих са свима, ни једна енергија да не пропадне, ништа да се не утроши улудо, свака неслога да се избегне, сви фронтови унутрашњи да падну, — само то може да нас одржи у светском метежу. Није довољно спасти главе, ако су оне луде, није довољно спасти јединке, ако су оне себичне, ништа од њихове лудости и њихове себичности нема користи заједница Срба. Али спасти своје душе од међусобног непозна-вања, од међусобне ситне зависти и клеветања, спасти своје душе од малих мисли и малог концепта живота, ужаснути се најпре од раздробљености своје, од расутости, то је почетни корак у обновљену отаџбину младих Срба, управо враћање сваковременој отаџбини Срба.

СРПСКИ ПЛАН ЖИВОТА

А ако неко пита како треба да изгледа та отаџбина у свом новом духу, одговор није тешко дати. Кажите просто: иста она коју је требало да стварамо и од 1918 навише. Она постоји ако су вредности њеног друштва засноване на раду; ако у том друштву влада једноставан морал нашег српског старешинства и нашег српског домаћинства; ако је то друштво засновано на једнаким дужностима и правима свих Срба; ако је у том поретку човек одговоран нацији у свем свом раду; ако је опредељеност његова живота досмртно и посмртно везана са српском заједницом. Било их је, и баш у редовима просветних људи, али и у другима дабоме, — који су и пре 6 априла радили за такву отаџбину. Ти исти и њима слични спремни су да раде и данас за њу кад она није слободна, и сутра кад она буде слободна. Верујте, само ти који за њу раде, и данас и свагда, само су они њени синови. Оно су друго били паразити и готовани и пре 6 априла, и сад су то, и биће и доцније то. Уосталом, највећи део народа ради за њу, декларисао се за њу. Земљорадник је сав у послу, занатлија исто тако, државни чиновник ма да гладан у великој мери, војник

државне страже исто тако. Ко је остао ван рада и ван отаџбине? Политички спекулант, онај који је јуче олако ставио на коцку судбину отаџбине и који ће то и сутра исто тако олако да учини. Привредни коњунтуриста, коме ништа присуство Немаца не смета да се он лично богати а другима да држи лекције. И онда типови из баре који ни раније нису радили нити ће сутра радити.

Пре стотину година један мудри државник српски, Илија Гарашанин, изнео је формулу националне политике Србије која служи на част овом нашем управљачу. Његово Начертаније каже: „Србија се мора у ред осталих европских држава поставити, створити један план за своју будућност, или такорећи да састави себи једну домаћу политику по чијим главним начелима треба Србија кроз више времена стално да се влада и све своје послове по њима постојано да управља.” Кроз ову рационалну и кристално чврсту формулу пробијају се тешке жеље наших предака за срећеним животом, за сигурним планом у животу, планом натпартиским и натпоколењским, планом европским, планом који премаша дневне хоризонте појединаца и посебне интересе сталеза. Уколико је у животу Србије тај план био жив, уколико је такав план српска заједница примила, отаџбина благословила, а жртве посветиле, Србија је живела у својем бољем лику и крочила својим ходом историског народа. По томе плану разумљиве су и наше стваралачке личности. Њему стоје у служби кроз модерну нашу историју, ма колико опречни били у својим појавама, и један кнез Милош и један краљ Петар, један Јован Ристић, и један Никола Пашић, један Вук Караџић и један Јован Цвијић. До 1918 ми смо одлично знали и носили у себи план своје будућности, ми смо имали једну, као што Гарашанин каже, домаћу тојест националну и домаћинску политику, ми смо знали њена главна начела и генерације су се стално владале по њима и своје послове по њима постојано управљале. После 1918 године Срби нису имали свој сигуран план, нису више водили једну политику, изгубили су своју ранију сталност главних начела, нестајало је постојаности управљања у нашим пословима и дошао је слом. Оспособити се понова за живот значи пре свега оспособити се за план основне оријентације и њених главних начела, па онда огромним стрпљењем држати се тога плана и све своје послове по њему постојано управљати кроз покољења.

За тај план новог живота и за његову органску везу са старим српским снагама и са старим српским редом треба без оклевања јер смо у крајњој нужди, без чекања јер ни судбина нас чекати неће, приступати радном организовању свих установа које су у стању да врше своју функцију преображаја народног.

Важно је да он добије облик једног система по обновљеној Гарашаниновој формули и да терет његовог извршења примимс сви на себе подједнако и заједничким силама. То је пут спаса

Вл. Велмар Јанковић

УЗДУЖНЕ БАЛКАНСКЕ ДОЛИНЕ И ЊИХОВ ЗНАЧАЈ

У балканским земљама истичу се три уздужне удолине, које се пружају од севера према југу, просецајући цело полуострво. Најпознатија пролази средишним балканским крајевима и састоји се од долина Мораве и Вардара; због тога је назвата моравско-вардарском. Друга просеца северозападне балканске земље и води долинама Босне и Неретве, те се може означити као босанско-неретљанска. Трећа удолина ове врсте види се у источним балканским земљама и састављена је од долина Искра и Марице; отуда се она може обележити као искарско-марицка.

Све три ове удолине — односно све долине које их чине — састоје се од котлина и клисура. У северном делу прве удолине тј. у долини Велике Мораве издвајају се две простране котлине, доња или пожаревачко-смедеревска и горња или параћинско-јагодинска; оне су спојене плитком и широком багрданском клисуром. Даље према југу у долини Јужне Мораве виде се такође две веће котлине, лесковачко-алексиначка и врањска, растављене грделичком клисуром. Али је и доња или лесковачко-алексиначка котлина у долини Јужне Мораве одвојена од горње параћинско-јагодинске котлине у долини Велике Мораве старалаћском клисуром. Моравским клисурама је спроведена железница, док су их ранији путеви обилазили. Клисура су од слабог привредног значаја и села су у њима ретка и незнатна. Супротно томе, моравске котлине су од велике вредности за привреду и насеља. Оне су тако простране да у њиховим равнинама има места за разноврсне културе: ближе рекама су њиве са кукурузом, вртови, ливаде и простори под конопљом, а даље од река њиве са житима и веће површине са шећерном репом и дуваном. Падине изнад равни покривене су виноградима. Мо-

равске котлине дају толико земљорадничких производа да се они индустриски прерађују у млиновима, пиварама и фабрикама шећера и дувана. Али гајење свиња, које се исхрањују кукурузом, пружа сировине за прераду меса, као што је гајење оваца у околним планинским крајевима дало повода да се у два моравска града развије индустрија тканина. У овако пространим и плодним котлинама села су не само честа већ и велика, а нека броје више хиљада становника. Даље су се у велико-моравским котлинама развила по три већа градска насеља — у доњој Пожаревац, Смедерево и Свилајнац и у горњој Јагодина, Ћуприја и Параћин. У доњој јужно-моравској котлини леже два града, Лесковац и Алексинац, али и Ниш има за свој значај умногом да захвали јужно-моравској долини. Најзад, у врањској котлини су два града, Врање и Бујановце.

Преко прешевског развођа, које је на висини од 460 м, прелази се из јужно-моравске долине у вардарску. Она се састоји такође од котлина међу којима су пространије скопска, тиквешка и солунска, а мање велешка, валандовска и ђевђелиска. Низводно од котлина су клисуре; од њих су највеће Демир капија испод тиквешке и Циганска клисура испод ђевђелиске котлине. Овим је клисурама такође спроведена железница, док су их ранији путеви избегавали. Као моравске, тако су и вардарске клисуре од слабог привредног значаја и села су у њима ретка и мала. Вардарске котлине нису привредно толико искоришћене колико би могле бити. Истина, у солунској котлини су недавно исушена плитка језера Арџанско и Амаатовско и њихови се басени сада обрађују, док у југоисточном делу скопске котлине још лежи пространа бара Шамак. По равнима котлина ближе реци у великој мери сади се поврће, а даље од реке сеју се жита. Али се у овим јужним котлинама виде и културе памука, сусама, кикирикија, местимице пиринча и нарочито мака. Због јужног положаја дукан и грождје су у вардарским котлинама боље каквоће него у моравским на северу. Села су у котлинама многобројна. Она су најчешће испод планинских страна, како би за време сушног лета искористила за натапање њива потоке и речице што силазе са околних планина. Од вардарских котлина четири имају по једно градско средиште — Скопље, Велес, Валандово и Ђевђелију. У тиквешкој је поникло више мањих

насеља која врше градску улогу, као Неготин, Кавадарце, Градско и Демир-капија. Ободом солунске котлине поређано је неколико градића — Бер, Његуш, Воден, Кукуш и други; својом величином и значајем њих далеко надмаша Солун.

Друга, босанско-неретљанска удолина умногом је друкчијих особина. Истина, и долина Босне се састоји од двеју котлина, мале жепчанске и простране сарајевско-зеничке; али ова друга котлина претставља низ мањих поља и кратких сутески. Обе су котлине спојене врандучком клисуром, а жепчанска је везана са ниском Посавином на северу маглајско-добојском клисуром. Босанске су клисуре уске и дубоке. По њиховим стрмим странама заостало је доста шуме, а на дну и по блажим деловима страна на искрченим просторима су мање њиве и воћњаци. Села су ретка, мала и леже високо на странама. Градска насеља су незнатна (као Добој, Маглај и Врандук) и сва са утврђењима из прошлих времена; она су имала да спречавају продирање са севера. Откако је овим клисурама спроведена железница уског колосека у њима су се јавила и индустриска насеља; ту се у стругарима прерађују дебла која се довозе са околних планина. У жепчанској котлини и у пољима сарајевско-зеничке (у Зеничком, Какањском, Височком и Сарајевском) равни су простране и обрађене, а по странама је шума јаче искрчена; тако је овде више њива и шљивака. У поменутој котлини и у овим пољима села су чешћа и већа, док су градска насеља (Жепче, Зеница и Високо) незнатнија и претстављају мање тргове. Сарајево се развило не само услед тога што је средиште поља већ и због других узрока. Какањ је поникао око угљеног рудника.

Идући из Сарајевског поља ка југозападу силази се преко превоја Ивана, високог 967 м, у неретљанску долину. Она се такође састоји од котлина и клисура. Прва је острожачка котлина, а друга је удвојена тј. састављена од мостарске котлине и Мостарског поља спојених хумским сутеском. Острожачка котлина је растављена од мостарске горостасном клисуром, коју је Неретва урезала између високих планина Чврнице и Прења. Низводно од Мостарског поља лежи друга, плића клисура; она се пружа све до метковићске равни пред ушћем Неретве. Овим је клисурама спроведена железница уског колосека. Иначе је њихов привредни значај незнатан и села су у њима ретка и мала. Од

поменутих котлина само је острожачка погодна за земљорадњу, док су равни мостарске котлине и Мостарског поља састављене од цементованог шљунка и неплодне; али су оне жупне и по њима зими пасу стада. За културе је погодније земљиште ободом котлина. У обема доњим котлинама на таквом положају успева у песми помињано „од Мостара грожђе“, а у острожачкој котлини и даље узводно у коњичком проширењу више се гаји воће. Села су по ободу котлина такође доста честа. Као град се истиче Мостар који претставља средиште двеју котлина.

Трећа удолина — она која пресеца источне балканске земље — састоји се, као што је речено, од долина Искра и Марице. У долини Искра веће пространство захвата софиска котлина. Североисточно од ње Искар је урезао огромну клисуру између Старе планине и Балкана, а низводно од те клисуре усекао се у пространој висоравни. Из долине Искра и из софиске котлине преко вакарелског превоја, високог 819 м, прелази се идући ка југоистоку у долину Марице. Ова се долина састоји од двеју већих котлина, пловдивске и једренске, које су спојене трновско-харманлиском клисуром. Од једренске котлине Марица тече широком долином према Јејејском мору на југозападу. Све три поменуте котлине су простране, али свака од њих има свој посебан изглед и привредни живот. У софиској котлини, која лежи у долини Искра, најдаље према северу, развијене су културе кукуруза и жита. У пловдивској, која је изложена топлотним утицајима са Јејејског мора, гаје се поред тога пиринач и дуван, а нарочито воће и лоза. У једренској котлини, међутим, земљорадња је ограничена на мање равни око река где је лети могуће наводњавање. По вишим деловима земљишта лети се овде услед суше трава прљи; она озелени тек с јесени, и зими туда пасу стада која летују по планинама на северу и северозападу. Сем главних градова — Софије, Пловдива и Једрена — у поменутих котлинама су се развила и мања градска насеља. У пловдивској су таква: Пазарцик, Чирпан, Станимака и Борисов град. Око градова по котлинама су многобројна села.

Сем ових трију, у балканским земљама се виде и друге уздужне удолине, само је њихов значај слабији. Тако босанско-неретњанска удолина поред босанског има и свој врбаски крак. Долина Врбаса такође се састоји од мањих котлина (бањалучке,

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А
В
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

крупске, бочачке, јајачке и скопљанске) које су спојене клисурама. Узводно од последње, скопљанске котлине прелази се из горњег дела Врбаса преко Маќљена, превоја високог 1123 м, у долине Раме и Неретве. Врбаске котлине су мање, али су од значаја за привреду и насеља. Овом је долином само на извесним дужинама спроведена железница; сем тога преко поменутог превоја она није спојена железницом са долином Неретве. Даље према истоку удолина која се на северу састоји од Дрине и Пиве и Таре а на југу од Мораче умином је друкчијих особина. Поменуто долине чине дринско-морачку удолину, али нису састављене из котлина и клисура. Пространије равни веће привредне и културне вредности развијене су на једном крају око доње Дрине а на другом пред ушћем Мораче. Ван тога у њима се смењују мања проширења израђена у мекшим стенама и сутеске или горостасне клисуре усечене у кречњацима. Пива и Тара, међутим, претстављају кањонске клисуре, дубоко и оштро усечене у висоравнима. Услед таквих особина у овим је долинама привреда слабо развијена, села су ретка и мала, градска насеља незнатна, а саобраћај тек на извесним дужинама нешто живљи. Ове су долине где-где скоро непроходне као Дрина у клотјевачкој и Морача у платиској клисури.

У средишњим балканским земљама сем моравско-вардарске нема друге удолине која би пресецала цело полуострво у меридијанском правцу: Колубара је кратка, Ибар својом уздужном долином спаја Мораву са Вардаром, а Тимок је преко долине Нишаве у вези са моравско-вардарском удолином на југозападу и истарско-маричком на југоистоку.

Најзад, у источним балканским крајевима Вид и Осем на северу растављени су од Марице на југу високим венцима Балкана, док је даље према истоку Јантра у релативно лакој вези са облашћу јужно од Балкана, само је та веза са долином Марице даља и посредна јер води преко долине Туице. Од долина на југу Места је од Искра растављена масивом Риле. Веза Струме и Искра, међутим, доста је погодна, али је долина Струме мања и према Марици од слабијег значаја.

Као што се види, међу уздужним балканским долинама у западним крајевима највећу вредност има босанско-неретљанска, у средишњим моравско-вардарска и у источним истарско-маричка.

Ако се узму само ове три удолине и међусобно пореде, онда су у босанско-неретљанској котлини ипоља истина честе, али мале а неке од њих и шљунковите. У искарско-маричкој удолини котлине су велике али малобројне, а последња од њих, једренска, пати од летњих суша. Моравско-вардарска удолина је, међутим, дужа, већа и са више пространих и плодних котлина. Отуда је у њој привреда значајнија, градови и села многобројнији и насељеност јача него у осталим двома.

Поред значаја који ове три удолине имају за становништво које у њима живи, важно је видети и њихов значај за даље крајеве.

У доба када су балканске земље биле под турском владавином и још раније у доба када су претстављале самосталне државе — балкански крајеви су били у трговинским везама са средоземним областима на југозападу и југоистоку и из њих примали културна добра. Те су се везе одржавале углавном попречним путевима који су водили од запада ка истоку. Западна страна Балканског полуострва била је тада за наше крајеве, како вели Цвијић, „културна и историјска страна”. Али су у то доба средоземне области поступно опадале и култура је из њих прелазила у западно-европске и средње-европске земље. Када се она овде довољно развила и оснажила, почела је поменутиим долинама продирати и у балканске крајеве на југу. Цвијић је забележио „да је и кнез Милош у млађим годинама . . . једном са стоком ишао” у Дубровник, али он истиче да се већ у првој половини 19 века „правац комуникација и трговине Балканског полуострва обрнуо северу”. Крајеви у Поморављу први су дошли под тај утицај — одмах после ослобођења од турске владавине. Са областима око босанско-неретљанске и искарско-маричке удолине то се десило у другој половини 19 века, такође иза ослобођења од турске власти. Најкасније је у исту сферу ушло Повардарје, након ослобођења после балканских ратова.

Балканске земље леже између средње-европских и западно-европских крајева на северу у којима је напредна индустријска привреда, и приморских области на југу у којима је развијена земљорадња средоземних особина. Промет између ових крајева, тако различних привредно, креће се босанско-неретљанском удолином, улазећи у долину Босне железницом до Босанског брода. Али су крајеви око ове удолине већим делом планински, кршни и слабо плодни. Сем тога, та се удолина завршује на ушћу Не-

рете које бива засипано речним наносом. Улогу луке овде врши Метковић; то је уска речна лука нешто удаљена од мора. Према јужној јадранској обали преко мора су апенинске земље; оне се развијају под оним утицајима што у њих допиру непосредно са севера, из средње-европских и западно-европских области.

Промет ових области, крећући се према југу, улази и у моравско-вардарску удолину железницом од Београда. Он иде пространим и плодним котлинама и избија на Јегејско море у Солуну. Овај је саобраћај даље од значаја за крајеве око источних обала Средоземног мора, а може добити важност и за тропске и монсунске области још даље на југу, јужно од пустињског појаса.

Трећа, искарско-маричка удолина почиње према северу на доњем Дунају, у крају где је развијена земљорадничка привреда. Већ по томе из ове области не може полазити знатнији саобраћај долином Искра према југу. Али искарско-маричка удолина преузима из моравске долине нишавским путем промет средње-европских и западно-европских крајева и спроводи га на југоисток. Овај се саобраћај креће мање ка југозападу, према ушћу Марице, а много више ка југоистоку, према Цариграду.

Поредићи са овог гледишта поменуте балканске удолине, излази да босанско-неретљанска прима у извесној мери средње-европски и западно-европски саобраћај, али га не изводи у погодан крај. Искарско-маричка удолина, почињући на доњем Дунаву, непосредно га не прима, али га преузима из моравске долине и изводи у погодну област. Поред овог промета који прелази у искарско-маричку удолину, моравском долином се креће у великој мери и саобраћај који из средње-европских и западно-европских земаља иде преко прешевске повије у вардарску долину и њом избија у средоземну област код Солуна. Босанско-неретљанска удолина има дакле повољну улазну а неповољну излазну тачку за онај саобраћај који се балканским земљама креће у уздужном правцу; искарско-маричка удолина има, напротив, неповољну улазну а повољну излазну тачку. Од трију удолина, о којима је овде реч, једино моравско-вардарска пружа поменутом саобраћају и повољну улазну тачку на северу и повољну излазну на југу. Из тог положаја потиче изузетан значај моравско-вардарске удолине, као и све оне последице које овај значај прате.

Боривоје Ж. Милојевић

ПОРЕКЛО СРПСКЕ АЗБУКЕ

„Ако упиташ књижевнике грчке говорећи: Ко вам је слова сачинио или Библију превео или у које време, — то ретки од њих знају. Ако ли упиташ словенске књижевнике говорећи: Ко вам је писмена сачинио или Библију превео, — то сви знају и одговоривши кажу: Свети Константин Филозоф, названи Ђирило, он нам слова сачини и Библију преведе — и Методије, брат његов: јер су још живи који су их видели.”

То су завршне речи из познате одбране словенске азбуке Црнорица Храбра. Тај црнорицац имао је храбрости да Словене стави изнад образованих Грка. Зашто? Грци не знају оно што зна сваки писмени Словенин. То је питање постанка азбуке и књижевности. Али наш Храбар зна меру. Он лепо каже да и међу Грцима има, иако ретко, и таквих који знају одакле им је азбука. Такав је зналац и сам Храбар. Он у своме кратком саставу одговара и на то питање. Објашњење је стереотипно: постанак грчкога писма и библиског превода везује се за одређене личности, легендарне или историске. Данас се, наравно, о тим стварима друкчије мисли, не онако престо као у Храброво време.

Шта да радимо са словенском азбуком? Је ли и ту Храброво причање одиста само лепа прича? Има читава хиљада година откако је та историја записана, иако је стварно очувана у много доцнијим преписима. Храбар би тако био готово савременик догађаја које описује. Да ли се зато и његово писање сме узети као поуздан извор за одређивање порекла словенског писма?

Око браће Просветитеља, око Ђирила нарочито, нанизало се ускоро после њихове смрти много разноликих прича, хагиографски обрађених у Житијима које неки воле да зову Панонске легенде. Том изворном грађом служио се и сам Храбар. У тој шареној грађи има ипак нешто у чему се слажу сви испитивачи,

почевши од самог Храбра. То је активно учешће светога Ћирила у састављању словенског писма. Али којјега?

Имамо одвајкада двојако писмо: глагољицу и ћирилицу. Шта је простије него на основу самога назива ћирилицу приписати Ћирилу. Има, међутим, ваздаи доказа да је Ћирило саставио тако звану глагољицу, која се одиста звала и ћирилица (назив „глагољица“ је много познијег порекла). Али та се азбука није могла одржати. Заменила ју је негде брже, негде спорије, ћирилица. Назив је тако остао исти, изменила се само садржина. Ништа чудновато. Ћирило је на пример писао пером у правом смислу, тј. птичјим. И ми данас пишемо пером, али — металним. Стари назив је остао, а предмет се изменио.

Остао је тако у цркви и књижевности један исти језик, променило се само писмо. То је изузетак. Код Румуна на пример држало се дуго ћирилско писмо, а променио се језик: место старословенскога дошао је народни језик, да би најзад половином прошлог века латиница заменила ћирилицу.

Има друго, теже питање. Колики је удео Ћирилов у постанку глагољице? Житија то износе на свој начин: Ћирило се повукао на молитву и Бог му се јавио те он одмах сложио слова. И готово. Разуме се да су филолози ишли и мало даље. Већ сам Храбар је дао извештај путоказ. Данас се углавном узима да је у основи глагољице грчко писмо и то мала слова (минускула), допуњено из семитских азбука и све заједно простилизовано. Тај посао је сјајно извршио свети Ћирило. Ћирилица је после само копирали устаљени систем глагољског писма, тј. задржала је ред и број слова и њихову гласовну вредност. Сама ћирилица није непосредно постала из глагољице. И њена је основица као и глагољици готово неизмењено грчко писмо, али не више мала слова него велика слова (мајускула), с односном стилизацијом дупунских слова узетих из глагољице. На пример ћирилско г је исто што и грчко велико Г, а глагољско њ је стилизовано мало грчко γ.

Од 38 слова које је имала првобитна глагољица и ћирилица само једно остало је заједничко и неизмењено у обе азбуке. То је ш. Како у грчком није било ни гласа ш па ни знака за такав глас, то је словенско ш просто узето из једне друге и то семитске азбуке. Али и то само за словенске речи. Међутим много-

бројни оригинални старозаветни изрази у којима се налазило ш имају у старословенском језику место тога увек само с. Тако и данас кажемо на пример *согона* или *сатана* а не „шатана” као што је у семитском. Откуда потиче *неразликовање ш и с?* Да је Ћирило преводио Стари завет с оригинала, рецимо Псалтир, он би можда и правио разлику, али све је превођено с грчког, а Грци уопште немају гласа ни знака за *ш*. Зато је код њих ΣΑΤΑΝΑΣ и од њих и код нас *сатана*. У народу има и реч *шејтан* за исти појам. У том облику добили смо ту реч не више од Грка односно преко њих него од Турака, а ови од Арапа. Зато се ту и задржало изворно *ш*.

Тако ми у нашем данашњем слову *ш* имамо видљиви знак који нас непосредно везује за древни Исток. Тиме је једним потезом за свагда решен проблем за све оне који пишу ћирилицом. Да видимо како је с латиницом. Пошто се, сем врло ретких изузетака, у латиничке абецеде по правилу не уносе нова слова то се за обележавање потребних гласова прибегава разним начинима. Тако у мађарском правопису просто *s* значи *ш*. Или се додаје какав дијакритички знак: *š, ŝ* (у есперанту) и *ș* (у румунском и турском). Или се пишу два знака: *sz* (у пољском), *sh* (у енглеском), *sj* (у шведском), *sc* (у талијанском: *fascisti* = фашисти), *ch* (у француском). Или се узимају три знака као у немачком *sch*.

Ако бисмо ишли дубоко у историју нашли бисмо да и словенско *ш* и грчко Σ потичу из истог извора. Јер и грчко Σ, од којег је постало и латинско *S*, није ништа друго него споменути семитски знак за *ш*.

Има и један други знак у глагољници за који се налази адекватна замена, али само у српској ћирилици. То је знак за глас *ђ*. У сачуваним глагољским споменицима он се јавља само у туђим речима, махом грчког порекла, као што је *јеванђелије*. За нас је, међутим, глас *ђ* био сасвим обичан, јер се није ограничавао само на туђе речи. На пример према српском облику *грађанин* (тако већ у повељи бана Кулина 1189 г.) стоји нешто раније забележени старословенски *гражданин*.

Да ли је такав однос владао и на почетку словенске писмености? Је ли могућно да је засебни знак за глагољско *ђ* био ограничен само на туђе речи? То би значило као када бисмо ми нашој

WWW.UNILIB.RS

У
Н
И
В
Е
Р
С
И
Т
Е
Т
С
К
А
М
И
В
Л
И
О
Т
Е
К
А

данашњој азбуци додавали нарочити знак за туђе *ö* да бисмо како треба пренели у наш језик из немачког: Köln, Röntgen, Möbel и сл. Зато постоји и мишљење да је и у првим, несачуваним старословенским споменицима знак за *ћ* био у таквој употреби као и у старом српском језику, тј. није могао бити начињен само зато да би се обележио туђи глас у туђим речима. Знак за тај глас имао је у старој нашој ћирилици облик који управо одговара данашњем *ћ*, а доцније је важио и за *ђ* и *љ*. Према томе наши стари да су знали за реч вођство или вођство они се не би препирали како га треба писати. Тај знак из наших југозападних страна, где се најраније јавља, под Турцима се проширио на све српске крајеве. И уопште, где су владали Турци, ту је владала и ћирилица. Њоме су писали наши људи сва три закона. Тако је било вековима, све до у прошли век. Ћирилица се полако почела сматрати као спољно, видљиво обележје православнога српског народа и отада дели његову променљиву судбину . . .

Није Вук унео први слово *ћ* у нашу азбуку. Већ Доситеј употребљава тај знак. Од Вука је *ћ*. То је, као што се види, само незнатна модификација знака *ћ* коју је Вуку предложио познати митроносни песник Лукијан Мушицки. У том нашем *ћ* (и *ђ*) имамо опет један остатак који нас Србе, једине од Словена, везује за глагољицу.

Као што смо добили пар *ђ* и *љ*, тако се у старом ћирилском писму налазио још од раније сугласнички пар *џ* и *џ*. Слово *џ* је само мало измењено *џ*. Тај се знак употребљавао у румунској ћирилици. Румунима је кудикамо више био потребан знак за често употребљавани глас *џ*.

Даље, на стару ћирилицу потсећају и лигатурна слова *љ* и *њ*, која се налазе и у нашим старим споменицима. Сvak види да су то састављена слова од *л* и *н* чији је заједнички десни знак г.зв. танко јер — *ь*. Вук већ у својој првој Писменици из 1814 године предлаже те знакове, да их четири године доцније коначно усвоји у првом издању својега Рјечника.

Остаје још само *ј* које је у том значењу Вук узео из средњоевропске или словенске латинице. У западној Европи *ј* обележава различите гласове: *ж* (у француском и португалском), *х* (у шпанском), *џ* (у енглеском). По својем ранијем латиничком

облику *ј* је исти знак што и грчко-словенско *і*. Само *ј* постало је тек на почетку новог века и начињено је од *і* као наше *ћ* од *ћ*. Тако је и у ћирилици од *и* постало *й* за *ј*, које, међутим, Вук није хтео узети.

Из изложенога излази да Вук сам није измислио ниједан нови знак. Стварне потребе српског језика захтевале су да се појаве и одрже знаци за *ћ*, *ђ* и *џ*. Та три слова, којих нема ни у црквенословенској ни у руској азбуци, употребљавали су и они који су иначе били против Вукове правописне реформе.

Откако је постала, ћирилица је током векова губила извесна слова а друга уводила, према потребама онога народа који се њоме служио. Не само наша ћирилица него и све остале словенске ћирилске азбуке које су постале и усталиле се у прошлом веку имају свака од њих по један или више својих засебних знакова. Тако Украјинци имају *ї*, *є*, *ґ* тј. *ји*, *је*, *г*. Белоруси имају *у* — неслоговно *у* (аналогно неслоговном *и* тј. *ј* које се бележи, као што смо видели, са *й*). У бугарској азбуци је засебан знак *џ*. И тако даље.

Развитак ма које словенске азбуке није само квантитативан. Он је и квалитативан. Глаголица је врло рано добила на нашем западу, где се најдуже држала, готово до у наше време, под утицајем тадашњег латинског писма нарочити угласти облик. Латинизовала се и ћирилица, и то много доцније, у Русији за време Петра Великога. Прва тако штампана књига није више била Библија него Геометрија (1708 г.). У тој реформисаној ћирилици на пример место црквенословенског *а* дошло је латиничко *а*, место *ѣ* - *е*, место *ѣ* - *р* и сл. Одатле потиче и слово *і* које се у црквеној ћирилици писало или без тачке или с двома тачкама. Према томе ни руско *і*, а које су Вукови противници бранили, није мање латинско од омрзнуте Вукове *ј*оте.

Да би се нови руски књижевни језик разликовао од црквенога језика морало му се дати и спољно обележје. Тако је постала т.зв. грађанска азбука. И тако преудешена, ћирилица је заузела шестину земљине кугле. Постала је данас и писмом различитих турко-татарских и других народа.

Поред те модернизоване ћирилице код нас се све више употребљава, нарочито у свечаним списима, дипломама, новцу, печатима и сл., и црквени облик ћирилских слова, који обично зову

и словима Мирослављева јеванђеља. За ту архаизовану азбуку морала су се, наравно, стилизовати слова *ћ, ђ, ц, љ, њ, ј* из Вукове ћирилице. На тај начин везујемо се данас за нашу непостидну прошлост.

Није то једино преудешавање ћирилског писма. На познатом земљишту, верски неуједначеном, ћирилски брзопис удешен је за штампу којом су се служили латини. Земаљска влада тек 1914 г. одлучила је да излије засебна брзописна слова за издавање списа писаних на споменутом терену ћирилицом коју су назвали босанчица. Разлика између т.зв. уставне ћирилице и брзописне аналогна је разлици између великих и малих слова у латиници. Да ли су зато мала слова мање латинска од великих? Данашњи штампани облик латинских малих слова постао је од брзописног облика. Зато се у штампаној латиници махом и разликују велика слова од малих, док у ћирилици готово ни нема разлике, јер је није било ни у црквеној ћирилици. Како су ту сва слова била уставна тј. велика, то су она и послужила за штампу. И пошто у црквеној азбуци нема разлике између великих и малих слова, нема је ни у т.зв. грађанској азбуци. Ако је донекле и има она је дошла из латинице као *Aa, Ee*.

Не само штампано писмо него и писано постало је по угледу на латиницу. Тај утицај специјално код нас се огледа у врло раширеном писаном слову *N* које у осталим ћирилским азбукама има облик *Н* или *Н*. Према томе тако га и код нас треба писати. Они који пишу *N* свакако и не помишљају да су тиме ближе старој црквеној ћирилици у којој је *n* имало, као и у грчком, облик *И* који је тек доцније добио данашњи облик *Н* што је опет некад био знак за *и* (исп. грчко-византиско $N = и$).

Као што је прва ћирилица начињена по извесном угледу на глагољицу, тако је и наша латиница начињена верно према готовом систему Вукове ћирилице. То је дело Ђуре Даничића. Само оно није у целини добило широку употребу. Али то нас се толико не тиче. Важно је ово. За један језик биле су удешене две азбуке као и у ранијој писмености глагољица и ћирилица, док једна од њих није преовладала. Они који су зазирали од ћирилице, оставивши непрактичну глагољицу, пригрдили су латиницу. Тако је било на западу.

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

На истоку нашем, до пре 75 година, читаво пола столећа, од 1818—1868, живела су напореда оба правописа: Вуков и стари. Једни, конзервативни, бранили су *србскій языкъ* а други, Вуковци — *српски језик*. Раније, када је у књижевности владао славено-српски језик писало се *србскій языкъ* или *языкъ*. То је нешто друго. У Вуково време пак књижевни језик добијао је спонтано свој облик и мимо Вука. Само је азбука односно ортографија делила, док је књижевни језик у ствари био само један.

П. Ђорђевић

БАЛКАНСКА МИСТИКА НА СРПСКОЈ СЦЕНИ

ПОВОДОМ ПРЕМИЈЕРЕ ТРАЈКОВИЋЕВЕ ДРАМЕ
„ДЕВОЈКА БРЖА ОД КОЊА”

Прошлост балканских народа пружа изванредно богату, занимљиву и разноврсну грађу нашим драматичарима за позоришне реконструкције. То су осетили већ наши старији драматичари Јован Стерија Поповић и Јован Суботић, који су у својим историским драмама евоцирали поједине значајне епохе из наше славне средњевековне прошлости. Од наших модерних писаца наставили су ову лепу традицију: Милутин Бојић, Момчило Милошевић, Момчило Настасијевић, Ђура Димовић и други. Они су, сваки на свој начин, оживљавали поједине догађаје и личности из наше историје на основу, мање или више ригорозног, проучавања историских извора и литературе. Међутим, било је писаца који су црпили грађу за своја доживљавања и уобличавања прошлости не на основу проучавања историских извора и литературе, већ на основу народног предања, усмене или писмене народне традиције, народне митологије, народних песама и народних приповедака. Први наш драматичар, који се инспирисао на богатом врелу наше народне поезије, био је Лаза Костић, који је сјајно драматизовао две наше познате народне песме (*Женидба Максима Црнојевића*, *Љуба Хајдук-Вукосава*) и дао две знамените уметничке драме (*Максим Црнојевић*, *Гордана*) које су остале не само најуспелије романтичне творевине нашега националнога репертоара већ и стандардна дела српске позоришне књижевности уопште; ово се нарочито може рећи за *Максима Црнојевића*. После Лазе Костића огледали су се на овоме пољу, такође са успехом, и многи други: Алекса Шантић, Иво Војновић, Мирко Королија, Мита Димитријевић, Ранко Младеновић и, у последње време Никола Трајковић. Приповедач и романсијер, путописац и драматичар, Трајковић је изнео на српску сцену два значајна

лика из наших народних приповедака: Ђосу (гротеска у три дела) и Девојку бржу од коња (драмска прича у три дела).

Обе ове драме дешавају се у средњем веку на Балкану на нашем класичном Словенском југу, у нашим српским земљама, иако то није тачно фиксирано. Драмска радња Трајковићевог Ђосе одиграва се у деспотовини Љутице Богдана. Као што је познато, Љутица Богдан није историска личност већ легендарна, фиктивна личност нашег народног предања, наше народне поезије. Према хипотези Драгутина Костића, Љутица Богдан је био можда један од војвода цара Душана, брат Душановог зета Дејана; његова се област простирала можда између Солуна, Струмице и Сереза; овај крај је био чувен по својим виноградима, а грожђе и вино из Богданових винограда било је славно надалеко. Љутица Богдан је позната јуначина, о чијим подвизима певају толике наше народне песме. По Трајковићу, он је савременик Краљевића Марка, само не знамо на који је то крсташки рат мислио писац када је у уста једне своје јунакиње, Смиље, ставио речи:

„Па тако исто прошлога пролећа, када су крсташки пролазили селом, враћајући се са Христова гроба, побеђени од неверника, један младић у ритам, рањен отровном стрелом од које се лагано умире, преклињао ме је за мало воде. Нисам га хтела ни погледати, јер није био раскошно одевен као други. А можда је био некад какав кнез...”

Међутим, крсташких ратова било је у доба Бодина и првих Немањића, али у доба Краљевића Марка их више није било. Можда је то био неки залутали крсташ који се враћао из једне од последњих крсташких државица које су једна за другом потпадале под турску власт.

У своме Ђоси Трајковић оцртава доба опадања и распадања српске царевине после Душанове смрти. То је, рекли бисмо, доба између две велике битке, између два страховита српска пораза: између маричке и косовске битке. То је немирно, грозничаво доба револуционарног врења и народног незадовољства, доба глади и куге, турских надирања и пљачкања. Одмах, већ у првој сцени, која се одиграва пред манастиром, писац реконструира атмосферу пуну електрицитета, психологију широких народних маса, жељних промена на боље. Човек из народа покушава да заталаса већ постојеће нерасположење народне гомиле:

„... Доћи ће време кад ће нас наши потомци жалити, и говорити о нама као варварима који су се плашили огња и сунца. Доћи ће време кад ће говорити за нас да нисмо бољи од животиња, чијом кожом покривасмо наша плећа; да смо живели несвесно, само са жељом да претоваримо трбухе и утолимо похоту наших бедара. Мрачан је овај век, жалосно је ово доба!”

Народ је скептичан. Слуша и ћути. Тек понеко нешто запита, добаци неку примедбу, покушава да збуни говорника, да изрази своје незадовољство, свој немир или своју слутњу. Говорник мирно продужује даље:

„Не разумете ме, неразумна браћо моја! Последњи пут вас преклињем, јер се овако не да живети више. Тесне су ове долине, ниске планине на којима живимо. А ми сами тешки смо као камење око нас. И то нас гуши и не да даха за овај виши и јачи замах који нас, овако окован у нама, кида и мучи. Прејели смо се овнујског меса, замутили свет и очи своје вином из деснотских винограда... Не више тако, браћо моја! Пробудимо се из сна, протрљајмо очи своје, погледајмо у душу своју и око себе, и кренимо у нови живот који, иако ми не будемо хтели, мора доћи позније. А онда бићемо бедни у очима оних који ће новим животом живети...”

Српски народ, у ово доба, налазио се на судбоносној прекретници. И не само српски народ, и не само остали балкански народи, већ и читава Европа. Средњи век се примицао своме крају и цело човечанство је било већ духовно сазрело за претстојеће велике препородитељске покрете: за хуманизам, за ренесансу, за реформацију. Трајковићев човек из народа је нека врста српског хуманисте или, у даљој линији, српскога Лутера. Необично су значајне његове речи:

„Драга браћо, ја сам видео у сну Бога, али не оног каквог су нам наши калуђери урезали у дрвету над дверима олтара, не онаквог каквог су нам грчки сликари представили на иконама. Није наш Бог тај хладни и немилосрдни старац...”

Трајковићев човек из народа буну се против грчког идолопоклонства, против грчкога типа монаштва који мисли само на спасење својих душа уместо на просвећивање широких народних маса, утонувих у средњевековне празноверице, предрасуде и заблуде:

„Да кренемо новом животу бране нам ове тмуре стене и њени црно-рисци који нас надахњују мрачном грозницом страха и пакла.”

Али, народне масе још нису зреле за ове напредне идеје, сматрају их као хуљење и улазе у манастир да се покајнички помоле Богу да им опрости што су слушале ове грешне јеретичке мисли.

Други револуционар у овој драми је сам Ћоса, занимљива и сложена личност, сва у контрадикцијама, вечито немирна и незадовољна, растрзана унутрашњим распињањима. Ћоса силази из своје воденице у село, међу народ. Ноћ је. Око оближњег манастира окупила се гомила народа. На средини велики котао над огњем. Неко пева једну прастару песму, пуну монотоније и меланхолије, о боловима и патњама човековим. Појављује се Ћоса. Један стари сељак жали му се како су сви они вечито незадовољни, опаки и зли. Ћоса му одговара:

Ћоса: Не! Имате ви душу добру, племениту, мученичку... само ваша је душа изгубила много од своје животне снаге, јер о њој други бригу води, а када бисте се нашли у животу, сами пред свим страхотама природе, били бисте понова оно што сте некад били. Одрекните се свега, као ја. И бићете слободни, јаки, смели... Моћи ћете што год хоћете... као ја! И бићете као Ћоса — полубогови, богови!

Сви: Не можемо ми то! Куд би ми то?

Ћоса: (устане) Учините, покушајте! Зато сам ја и дошао у село... Да вас раздрмам, пробудим из хиљадугодишњег сна! Ви људи не живите више... Ви спавате, преживате тако од софре до постеље, као ваша мирна, укроћена стока... Ваш бог и ваш деспот натерали су вас у тороње, оковали веровањима, обичајима, навикама живота и ви преживљујете дане без борбе, без промена, без покушаја за нечим новим, непознатим... Како је неки пут слатка неодређена сутрашњица! Она може дати наде и на нешто боље... А овако, увек исто, старо, уједначено, мртво, жабокречина!

И доиста, Ћоса успева да заталаса духове, да унесе немир у народ, да распали у њему оне преисконске тежње за новим и непознатим, да изазове ону дубоко у свест ужљебљену страст за новим сазнањима и доживљавањима, за мистичним световима и тајанственим збивањима срца и душе: „Нови живот, нови људи, ново доба човечанства са првом зором...”

У свести тадашњег Србина живела су два антипода: Краљевић Марко и Ћоса. Једне ноћи, на месечини, два ратника, на стражи, разговарају о тој двојници занимљивих личности које су толико узбуђивале своје савременике. И њих распиње, неко уну-

трашње незадовољство, нека тежња за сазнањем и откровењем смисла живота:

Први: Боже, Боже, како би то лепо било кад би човек могао имати особине та два човека: Краљевића Марка и Ћосе! Први, јунак, поштен и милостив; други: заједало, opak и нечастив! Како би тај двојаки човек могао успети у животу! Само, Бога ми, то би било тешко за њега. Човек би морао да пред сваким својим делом преживи у себи по читав двобој, док се најзад не би одлучио шта да чини: да ли као Краљевић Марко или као Ћоса! Све ми се чини да и у мени има особина Краљевића Марка и Ћосе! Па, Бога ми, и у свакоме другом... Зар није та борба оно што нас чини људима који мисле, осећају и суде о себи...

Други: Ха, ха... Чудна ствар та наша душа...

Први: Ипак, има нешто боље од испитивања човечје душе! То је остати непознат! Зар то уосталом не чини већина људи? Чему то замарање ума тражењем онога у шта нисмо сигурни да постоји, и што нам није потребно да знамо. Ја ћу остати и даље веран слуга деспотов, знао или не знао чега све има или нема у мени...

Ћоса је унео немир и врење у народ. Ноћ је. Пред гробљем гомила сељака са вилама, косама, мотикама. Побуна против деспота и против читавог постојећег политичког и друштвеног поретка. Метез узима све више маха. Борба између два љуто завађена табора. Бљеште ножеви у мраку. Падају мртви и рањени на обе стране. Све је то дато живо и потресно, са много узбудљиве драмске радње и дубоке упечатљивости. У брижљивој режији, у игри добрих глумаца, у прикладном декору и уметнички стилизованој сценографији, ова би појава начинила несумњив позоришни ефекат.

Можда најуспелија сцена у овој Трајковићевој драми је сцена на гробљу, ноћу, необичан сусрет између једнога губавца и младе девојке Смиље. Ту је средњевековна балканска мистика дошла до свога пластичног уметничког оживотворења:

„Иза једног каменог крста, у дубини, појављује се један губавац. Он је у црној калуђерској мантији, тесно припијеној уз сухо тело. Мантија је похабана и поцепана, виде се голе цеванице са којих је где-где отпало месо. На темну губавчевом утегнута је кукуљица, да се види овално лице. Оно је самртнички бледо, сухо, местимиче отпала кожа да се види црно месо и бела кост. Очи су крваво ужагрене као усијано угљевље; усне јако црвене као да ће из њих крв канути. Губавац застаје нагло чим опази девојке на путу, и говори загробним гласом, али да се осећа нагласак још млада човека.”

Има нечега истински трагичног и до суза дирљивог у овој исповести несрећног губавца:

Губавац: ... Постој још тренутак тако, јер ако су додир и дах мој отровни, мој поглед не убија, већ је пун љубави за тебе, здрава девојко, за цели људски род што живи по селима, у љубави коју ја више не познајем, али је се сећам из времена када сам био као ти. Љубав се не заборавља никада... Вечно сам сам, јер ме људи гоне од себе, и ја лутам око села и слушај дневни жагор у њима, и у тишини дугих ноћи гледам гашење светилки у домовима... Па, када на земљи замре живот, високо нада мном јављају се звезде и ја, зурећи у њих, заборављам на себе и своје патње... Ах, ако се у мени тада пробуди мало снаге, снаге младости — јер испод овог сухог костура бије младо срце, жељно живота — јавља се луди очај због несреће која ме је снашла и осудила на проклето прогонство и усамљену смрт, која никако да дође. Један стари губавац, који је издахнуо на мојим рукама, открио ми је тајну наше смрти: „Нећеш умрети“, рекао је, „док не пригрлиш на своје груди здраво тело младе девојке која би се смилостивила твојој несрећи. Тек у том грчевитом загрљају пући ће твоје срце и твоја душа, пречишћена и исцељена, ослободиће се губавог тела и исушених жила, и винути се у вечно блаженство неба.“ Хоћеш ли, девојко, да се жртвујеш за мене? Хоћеш ли ми дати своју здраву пут, да бих могао умрети и смирити се мука?

Смиља искрено жали несрећног губавца, али воли свога избраника, Ивана, и одбија да се жртвује за губавца:

Смиља: Ти, губавче, хоћеш да се ја жртвујем за тебе, да би ти могао умрети, а један се младић хтео убити што нисам хтела поћи за њега. То је била већа жртва моје љубави према ономе кога волим... Зар не знаш да су сви који воле себични и немилосрдни? Они не знају за туђу срећу, већ само за своју... Ја те жалим, губавче, али ни један осмех који би био на штету мога избраника, не бих ти могла жртвовати, па ма те тај осмех исцелио и повратио у живот земаљски...

Уто се на друму појављује Иван. Он опази Смиљу и, крај ње, губавца; он се сав стресе од ужаса, дотрча брзо, пољуби Смиљу и хоће да је одведе са тога опасног места. Смиља ћути. Иван претрне од страшне слутње: „Да те се није дотакао? Говори, што ћутиш? Преклињем те! Говори, Смиљо!“ Она, са очима пуним суза радосница, сва срећна што га поново види, одговара враголасто; „Да!“ Иван, пренеражен од ужаса, стресе се: „Онда је све свршено... Јадна љубави наша! Онда ћу и ја с тобом заједно у патњу, у гроб... Пољубио асм те! Отплачимо нашу младост! Свршено је са нашом земаљском срећом!“ Губавац пада на земљу у агонији:

„Говори, младићу, говори! Твоје речи су мелем мојој несрећи... Ја сам нашао лек мојој патњи. Баци се каменом на мене, уби ме својом тољагом! Бићу ти захвалан. Јер ја већ давно лутам по свету, тражећи љубави да је видим, чујем још само једном... Умирем, јер сам се уверио да још има љубави међу људима...”

И губавац издахне, са осмехом на лицу.

У Трајковићевим сељацима, малим људима из народа, живи висок идеализам, пуи самопрегора и самозаборава, идеализам који зрачи племенитошћу и прегалаштвом без себичности; такав један тип је човек са вилама:

„... Жртвовати се!... То је сигурно нешто врло лепо! Недалеко од раскршћа у селу стоји споменик некоме који се за нешто жртвовао. То је јамачно врло велика ствар: жртвовати се... Јер човек иначе није ништа... Шта значи? Роди се... ради за хлеб... и умре... ништа не мислећи никад! А овако кад човек има нешто... једну малу, скривену мисао... онда је он збиља прави човек! Он живи за њу! Брине се о њој! О, како је то лепо имати тако нешто у себи, једну мајушну, али тако свету мисао... Ах, срећан сам, срећан...”

Далеко бисмо отишли ако бисмо наводили све успеле сцене у овој драми, у којој има пуно епизода које у себи садрже елементе за нова драмска уобличавања. Указаћемо још само на завршну сцену. Ђоса је унео у народ немир и врење, завадио народ са деспотом, узбудио тамне инстинкте и атавистичке страсти које су почивале у најтајнијим кутевима људских душа и срдаца. Али, после првога бунила народ је прогледао и дошао к себи:

Народ: Нећемо те, па шта ћеш. Твоју слободу одбацисмо, иако нас она приближава боговима... јер ми смо слаби. Ни твоју љубав нећемо, иако нас и она приближава боговима... јер ми смо слаби! Слаби да владамо оним што само богови могу. У нашим душама има толико зла, увек новог, још невиденог, још неслушеног зла, да од свега што је у нама божанско, можда, стварамо — грех! Остави нас, Ђосо, и иди!... Ти нас само мучиш искушењима и гураш у све дубљи понор жеља и лепота којима нисмо дорасли! Иди, Ђосо, иди и не показуј се више нашим очима!

И Ђоса се прашта од села и враћа се у своју воденицу, уклету и удаљену од света, у вечиту хуку „воде која пада и љутих каменова који цвиле”. Народ се растура. Песма, која се чула из даљине, не чује се више. Последњи кораци ишчезавају. Ноћ...

Приказујући Трајковићеву драму у Српском књижевном гласнику, Божидар Ковачевић је тачно уочио ову значајну околност: „Чудно је да ниједан уметник пре Николе Трајковића није опазио значај и симболичност Ћосину који је, после Краљевића Марка, најоригиналнија личност народних умотворина и, као Марко, оличење једне стране расног карактера. Лукави и довитљиви шерет, он је, исто толико колико и храбри, племенити Марко, претставник Срба, о којима један путописац XVII века можда с правом каже да су „после Јермена најпрезнији народ Истока”. По Божидару Ковачевићу: „Мирис средњег века који прожима ову гротеску, надреалност и мистичност, које је писац довео у склад са психологијом народних умотворина, чине да се дело прочита с интересовањем.”

Међутим, не бисмо се могли сложити са критичаревом напоменом да би драма „да је и у изразу спонтанија, више у Ћосином стилу, пристајала и за позорницу”. Нама се чини да је писац баш добро учинио што је заменио наративни и примитивни стил народних приповедака о Ћоси једним жевљим, нервознијим и драматичнијим стилем који више одговара савременим сценским могућностима. Можда је првобитни стил, стил наших шaljивих народних приповедака, нешто сликовитији и живописнији, али је стил Трајковићевог Ћосе знатно подеснији и прикладнији за модерна позоришна уобличавања. Исти је случај и са Трајковићевим језиком. Да је уместо драме дат роман, ми бисмо приметили да језик није довољно архаичан, да у њему нема довољно оних лепих, старинских речи и израза који би били у стању да унесу мирис прошлости и да дочарају атмосферу минулих збивања. Међутим, пошто ово није роман него драма, то је сасвим разумљиво да је писац и језик модернизовао и прилагодио језику данашњице. Архаични језик нашег средњег века био би нашој широј публици можда туђ и стран, иако би историски колорит био адекватнији духу онога доба које писац жели да реконструише и дочара пред духовним очима гледалаца или читалаца. Све су то сложена питања о којима би требало посебно дискутовати и осветлити их са свих страна, али то не спада у оквир овога чланка.

Друга Трајковићева драма, *Девојка бржа од коња*, приказивана с успехом на позорници Коларчевог народног универзитета,

такође нам дочарава наш средњи век, нашу српску и балканску средњевековну мистику. Писац је узео познату народну приповетку из Вукове збирке, једну од најзанимљивијих и најлепших наших народних приповедака уопште, извукао је из ње све оно што је у њој драмски значајно, пропустио је то кроз призму своје стваралачке фантазије и начинио од тога једну успелу драму која се може са задовољством и гледати на позорници и читати као лектира. Ни овој својој драми Трајковић намерно није дао одређен локални колорит, нити историску боју. Драмска радња се догађа очигледно на Балкану, у средњем веку. На основу извесних споредних детаља наслућујемо да се радња догађа или у Рашкој, или у Босни. На једном месту спомињу се богумили. У Рашкој богумила је било све до Немање, који их је истребио „огњем и мачем”. После тога, они су прешли у Босну бану Кулину који их је срдачно примио, издашно помагао и, најзад, и сам постао богумил. Од тога времена, из свих балканских земаља и државица прогоњени богумили налазили су уточишта у Босни, која је временом постала изразито богумилска држава, као што је познато. Нама се чини да се радња Трајковићеве драме одиграва, по свој прилици, у Босни, у доба Кулинових наследника. Једна од најуспелијих сцена догађа се баш у источњачком хану („хану лепих жена”), у оријенталној атмосфери севдаха и жала за младошћу, пригушене чежње и незадовољене страсти, изражене тако поетски у босанским севдалинкама и играма, више источњачким него словенским. Главни јунак драме, Кнежевић са Усудова брега, претставља оличење дубоке словенске меланхолије и балканске мистике, док његов стриц, Војвода од Судбине града, претставља човека огрезлог у телесна уживања и физичке страсти, лишеног духовних преокупација и дубљег, интензивнијег унутрашњег живота. Кнежевић са Усудова брега, иако идеалиста, ипак није хомункулус, није метафизичка апстракција већ жив човек који сања и чезне, воли и пати.

Ова Трајковићева драма је синтеза јаве и сна, поезије и прозе, романтике и реализма, фантазије и стварности. Почетак је романтичан и фантастичан. Кнежевић са Усудова брега победио је на вратоломној и волшебној трци Девојку бржу од коња, као што сам казује:

„Победно сам Божјом помоћу... својом младошћу... и коњицом својом, верним другом у невољи... Девојка би уз мене, у седлу, на коњу... Јахали смо планином амо... Тада сретох пастира, и послах га, хитро момче, да вам јави... Спустила се ноћ, чудна ноћ, још чуднија планина; врх јој сам месец дотиче; листови јој златни, стабла сребрна... Кад дођосмо на домак ових зидова, осврнух се да јој дворац свој покажем... А ње нема... нема...”

Због овога Кнежевић пада у дубоку депресију, у тешку меланхолију, у злокобно ћутање. Он губи сан, ведрину младости, веру у живот и у самога себе. Из те атмосфере скрушеног очајања спасава га његов стриц, Војвода од Судбине града. Са пуно вештине и богатог животног искуства, Војвода успева да извуче Кнежевића из летаргије и да га поново увуче у прави, свакодневни живот. Кнежевић се дуго колеба, али најзад пристаје: „Стриче, добро, поћи ћу с тобом у свет... у живот, у бој, у лов, за богату трпезу, у хан лепих жена...”

Једна од најуспелијих сцена у овој Трајковићевој драми несумњиво је сцена у хану лепих жена. Радња се одиграва у једном средњевековном оријенталском хану, у огромној одаји, уз звуке страсне источњачке музике. На средини одаје стоји телал. Око њега седе: Персијанац, Грк, Арапин с једне стране, Војвода и Кнежевић с друге стране. Они се натичу међу собом који ће од њих добити Лепотицу са Истока. Грк нуди пет кеса злата, Арапин десет. Војвода добацује Арапину:

„Лакше, лакше мало, Гаравко! Мислиш ли да ја, као ти, вадим злато из благословених река твоје тајанствене Индије? Хиљаду батина морам да поделим по леђима својих себара, док извучем за харач једну кесу злата. Много цениш, Црнче, ову лепотицу, кад ме гониш да десет хиљада батина поделим за једну постељу. Лепа је, али вреди ли десет хиљада суза?”

Телал не одговара на Војводино питање, већ мирно продужује са надметањем: „Ко да више?” Грк нуди двадесет кеса злата.

Телал се обраћа Кнежевићу: „А шта ви дајете, млади Кнежевићу? Јесте ли видели нашу Лепотицу?” И сада долази одговор који јасно одваја два супротна менталитета, два света која се међусобно искључују:

Кнежевић: Не знам... Нисам је видео... Баш кад је поворка наишла, све је обавила некаква магла... и ја не видех ништа! (За себе): Али чини ми се да сам видео њу! Зашто баш тада и на оном месту? Учинило ми се да сам поново у оној чудној ноћи, као да још увек јашем на своме доброме

коњу и гредем кроз зачарану шуму пут мога двора... Као да је она опет била уз мене, још задихана, још врела од трке... Она је била, нема сумње! (Гласно): Ја злата уза се немам, али могу дати нешто незнаној Лепотици, нешто много скупочије но ваше злато...

Грк (исмева га): Шта ти то, жутокљунче, можеш дати?

Кнежевић: Могу јој дати своју — љубав!

На ове речи, сви присутни прснуше у смех. Телал само презриво одмахну руком, желећи да прекине овај неозбиљан разговор. У том часу појављује се незнана Лепотица која је чула Кнежевићеве речи. Сви присутни је задивљено гледају и немо поздрављају. Лепотица пређе погледом преко свих редом и застави своје очи на Кнежевићу. Телал то одмах примети и запита:

Телал: Кнежевићу, Лепотица незнана са далека Истока пред вама је, шта ви дајете?

Кнежевић: (ћути).

Лепотица: Шта дајеш? Понови!

Кнежевић: Ја немам злата.

Лепотица: Имаш!... И ти си се надметао малочас?

Кнежевић: Ја сам ти понудио своју љубав, а ови су ме исмејали.

Лепотица: Ја те нисам исмејала!

Кнежевић: Примаш ли моју понуду?

Лепотица: Примам.

Наредна сцена догађа се у једној малој, тамној одаји истога хана. Лепотица седи на постељи, Кнежевић клечи пред њом. Осветљава их слабом, мистичном светлошћу један мали жижак. Ноћ неосетно пролази, а они разговарају о љубави, о тајни живота и смрти:

Лепотица: Нико не зна шта све може бити. (Задрхће).

Кнежевић: Чег се бојиш?

Лепотица: Ех, чег! Сам велиш да знаш, да има нечега између неба и земље.

Кнежевић: Знам, јер сам те видео у трци оној и кад си нестала... Ништа није недокучније од живота и тебе, жено, у њему... А љубав, она је ту да свему да чудну снагу и замах немерљиви... Воли ме и нико нас неће раставити више!

Лепотица: Нико?

Кнежевић: Нико... Јер на свету није само оно што се види... Постоји још нешто и у нашим душама: постоји читав свет, жене и људи у њему. Постоји љубав и мржња, и оне, те две моћне силе, стварају ни од чега, од ваздуха ваљда и од облака, створове који живе у нама, и који нас могу мучити или волети, силно мучити или силно волети, а неки пут све то у исто време...

Међутим, и са незнаном Лепотицом са Истока догодило се исто оно што и са Девојком бржом од коња. Опет су се испреплетеле силе немерљиве, мистичне силе из тамног вилајета. У једном тренутку страснога заноса, Лепотица зграби главу Кнежевићу и поче је љубити грчевито, бесомучно. Одједном, завлада потпун мрак. Зачује се нечији језив кикот, но убрзо ишчезе сваки шум. Жижак поново осветли одају, али Кнежевић је сасвим сам, Лепотица је нестала у неповрат.

Трећи чин Трајковићеве драме опет је утонуо у дубоку балканску мистику. Кнежевић се вратио с пута „без стрица, без пратње, без коња и оружја, чак и без капе и горњих хаљина.” Вративши се кући, Кнежевић је издао једну чудну наредбу: „Наредио је да се разгласи по целој Кнежевству, да свака девојка донесе Кнежевићу понешто од јела које је својом руком спремила”. Наредба је одмах извршена и са свих страна његове земље почело је стизати јело које су зготовиле девојке из целога Кнежевства. Обавештен о томе, Кнежевић издаје своје верној Штитиноши једну још чуднију наредбу:

„... ти лично прегледај врхом свога ножа сва та јела, која су старице донеле. Нема их много... Ту је можда оно — у мени све нешто говори! — што ја тражим... И ако ма шта било нађеш у њима, неко знамење, неки адићар — донеси га амо... и доносиоца доведи!”

Штитиноша је прегледао сва јела која су старице донеле, и доиста нашао у једној здели — прстен старог кнеза! Старица буде одмах доведена пред Кнежевића и она му исприча историју тога прстена и тужну повест своје унукe, једне дивне младе девојке, анђелскога лика и гласа, али — следе! „А лепа је, лепа, јадно дете моје. Има дивне, крупне очи, које тако мило гледају, а — не виде!” Дуго је говорила тако старица, топло и просто-срдечно, народски једноставно, али мудро и душевно, и остави на Кнежевића дубок утисак. Он окуша донесено јело, разведри се и нареди да доведу девојку. Њу доведе пред његов престо. Она још не зна да са њиме говори, мисли да ту, крај ње, седи један његов паж и отвара пред њим своје срце:

„Ти си добар дечак, и нећеш мени, сиротој, слепој и занетој девојци, узети за зло... Ох, све су девојке следе... Тек онда су следе и занете када воле... И тешко њима, ако кадгод прогледају... Волим тако да сањарим у своје мраку — а зар нисмо сви у вечном мраку! — да сам

као девојка бржа од коња мрзела његово срце и нестала са прага његова двора у који ме је хтео на силу, на добијено право, да уведе; да сам као Лепотица са Истока примила његово понуђено срце наместо кеса блага, али презирала га што ме је у хану, на друму, тражио и нестала још једном од њега, не пруживши му ништа више од себе до ледене усне... Сањала сам о свему томе врло често..."

Трајковићева драма је пуна инспирисаних лирских места, непосредно доживљених и снажно проосећаних. Тако, на пример, молитва следе девојке, пред сам крај последње сцене, својом чистотом и понесеношћу звони као надахнута песма у прози: „Боже мој, помози мени грешној, помози да нађем оно што ми срце тражи... Боже, дај ми човека кога волим... Боже, учини чудо да Кнежевића нађем и да му понудим своје чисто срце. Дај ми храбрости да му то кажем... Боже, од радости бих прогледала... И реци, Боже, младом Кнежевићу, да се душа не отима, да се душа не купује; она се сама даје... Кад је кренуо на трку за девојком званом бржом од коња, њега је повео безумни бесмладости; када је видео незнану лепотицу са Истока, њој га је приближила страст... Учини, Боже, да Кнежевића приближи мени — љубав! Ти, Боже, велиш ми да ћу га наћи... Учини чудо!"

Оваква лирска места нису ретка у Трајковићевој драми. Она пријатно освежавају драмску радњу и уносе живости и разноврсности у целокупни ток фабуле. Извесни наши критичари замјерили су писцу да је већ ионако наивни и сентиментални шти-мунг народне приповетке оваквим лирским еманацијама још више разводнио, размекшао и начинио отужним и сладуњавим. Нама се чини да се оваквим замеркама писцу нанела неправда. И поред свег лиризма, писац је и у ову своју драму унео довољно реалистичког елемената који нам у правој боји откривају и ону другу страну живота, оно горко наличје стварности са својим тамним сенкама и болним гримасама. Сцена у хану лепих жена, на пример, дата је потпуно реалистички и показује да Никола Трајковић није само песник и романсијер већ и реалиста који познаје и наличје живота и уме да га уметнички фиксира и сценски реконструира.

Оцењујући ову драму у *Летопису Матице српске*, Марко Цар је с разлогом констатовао: „Наивна и сентиментална основа овог малог драмата не вређа ниуколико читаочеву критичку свест, па ма колико да је он позитивно настројен, или чак и непријатељ

фантастичних прича. Јер ма да фиктивна бића, која се у овој причи јављају, воде добрим делом порекло из области бајке и нереалног света, писац их, колико је могуће, везује за стварност и за најобичнија људска осећања. И управо зато, благодарећи скроз хуманој суштини њихове идеологије, читалац је готов да без икаква устезања прими и оно што је у тој драмској поеми намештено и, више или мање, театрално. Уосталом, разни покушаји исувише реалистичке и натуралистичке драме, који су нам у последње време на позоришним даскама нуђени, били су већином такве природе да су могли само да нам отворе вољу за повременим екскурзијама у царство фантазије и шарених снова."

У ствари, није Никола Трајковић први модерни писац који је утонуо у мистику минулих збивања. Таквих случајева било је и у великим европским литературама, нарочито у доба романтизма. Али, и у модерно доба, има писаца — чак и реалиста и натуралиста — који се враћају у прошлост, студирају историју, фолклор, народну традицију, народне митове и легенде, скаске и бајке, извлаче из тога неоцењивог народног блага још девичански неискоришћене мотиве, инспиришу се народним духом и стварају дела од високе уметничке вредности. Да наведемо овде, примера ради, само случај познатог немачког натуралисте Герхарта Хауптмана, који је у неколико својих драма уметнички реконструисао мистику прошлости и оживео дах и мирис векова на један модеран начин. Исти је случај и са знаменитим француским писцем Морисом Метерлинком, који је у својим мајсторским креацијама показао тако суптилно осећање за опиритуалне евокације минулих ликова, прохујалих збивања и давно заборављених догађаја душа и срдаца, природе и свемира, тајне живота и смрти. По себи се разуме, могло би се навести писаца и из других литература који су се инспирисали на истим изворима народне прошлости и народног фолклора, са исто толико успеха и крупних остварења.

У нашој књижевности Никола Трајковић је један од првих модерних писаца који је смело пошао овим путевима, у нас новим и непрокрченим, али интересантним и плодносим. Ми бисмо желели да он не остане само на овим двама драмама и да се овом тематиком и други позабаве. После успешних покушаја треба да дођу још замашнија остварења.

Др Коста Милутиновић

ОДНОС РЕЛИГИЈЕ, ФИЛОСОФИЈЕ И ПРИРОДНИХ НАУКА КАО НАСТАВНИХ ПРЕДМЕТА

Свако доба намеће своје, дотле често неслућене, проблеме. Оно утолико неодложније приступа њиховом решавању, уколико од тога зависи победа нових тежњи. Ова историска чињеница не сме промаћи ни нашим васпитачима, јер они треба да нашу омладину поведу српским путем, како би се имунирала противу свих нежељених утицаја.

Један од таквих неодложних проблема код нас је однос религије, философије и природних наука као наставних предмета у нашој средњој школи. Они се још увек предају независно један од другог. Овај њихов однос не сме даље остати не само што је он често водио вешто намештеној нетолеранцији међу њима, него и што се намена средње школе може остваривати само тако, ако се њихова узајамна зависност несумњиво утврди. Овим ће се у васпитању онемогућити оно поразно дејство које је скоро несметано проистицало из ненаучне противречности једне културне области према осталим двома, што се користило као једно згодно средство за одвођење омладине у крило несрпских гледишта на свет. Стога, ако би ове три знавствене области остале и даље без међусобне везе, у нашој школи би настало неминовно предвајање у васпитању и образовању: ученици би се пунили извесним знањем, али би у својој животној оријентацији више или мање отступали од школске смернице.

Могућно је да се и на други начин избегне вештачка противречност између ове три културне области; наиме, елиминасањем једне од њих из наставе. То је делимично и покушано у историји наше средње школе редуцирањем философије на психологију и логику. Искуство нам је показало да се у овоме по-

грешило, јер је тиме настала ненадокнадива празнина у образовању и васпитању.

Трећи начин решења проблема односа између ова три наставна предмета јесте покушај да један залази у други тиме што ће један решавати проблеме другог. Питање о њиховом односу решено је учењем о њиховој истоветности. Међутим, идентитет културних домена води њиховој противречности. На пр. религија не може очекивати да на њена питања одговори природна наука и обратно. Уколико би ова пружила тачна решења, не би више била природна наука; уколико би пак остала у своме домену, не би могла решавати религиске проблеме.

Овим се може лако увидети да ограничавање сваке од ове три културне области није у њима самим већ у предмету њихова испитивања. Стога се тежиште проблема њихове међусобне везе премешта с њихова односа на однос делова света, на које се оне односе. Како религија обухвата натчулни свет, природна наука физичку стварност, то ће оне имати онолико логичког оправдања уколико постоје делови света на које се оне односе. Због тога прво морамо решити ово питање.

Природне науке се односе на физичку или чулну стварност. Да ли она доиста постоји? Изгледа чудновато да се ово питање може поставити и у односу на чулну стварност, када о њој непосредно знамо да постоји. Напротив, натчулни свет који обухвата религија, не може се чулима утврдити да постоји, те се његова егзистенција често и лако одриче. Због тога су потребни несумњиви докази да би се могло поверовати у егзистенцију једног света који је ван наше моћи опажања.

Проблематичност свеукупног просторног реалитета изразила је наша народна философија кроз уста Краљевића Марка који га је назвао „лажљив свијет”. Њега је такође одрицао и енглески мислилац Беркли, а његово непостојање најјасније је изразио немачки филозоф Шопенхауер: „Свет је моја претстава”. Уосталом, и у сну верујемо да сањани предмети доиста постоје, а кад се пробудимо, видимо да им ништа у стварности не одговара. Због тога се неки справом питају: да ли цео наш живот није само сан у неком натчулном битисању? Шилер у својој Касандри болно узвикује:

Живот је само заблуда
Тек је смрт сазнање.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Можда је наша смрт буђење у вечности. У сваком случају греша се кад се сматра да се једино у метафизички свет може сумњати а не и у чулну стварност. Штавише, неки тврде да је натчулна област једино истинита, а да овај свет стварно не постоји. Поред ова два учења постоји и треће, по коме реално постоје чулни и религиски свет, чинећи неразлучну целину космоса. Прво учење назваћемо монизам, друго илузионизам, а треће дуализам.

Које је тачно? Сва су подједнако проблематична. То смо, унеколико, видели. Не можемо у метафизички свет сумњати више него у видљиви, нити у овај мање него у онај. Стога и доказ о постојању целине света мора обухватити оба, као што и сазнање да постоји један део света мора одвести несумњивој извесности да постоје оба дела света. Стога можемо поћи ма од које претпоставке да бисмо утврдили у чему је целина космоса.

Једна од основних истина свих наука јесте да све што постоји проистиче из нечега, а све што нестаје, прелази у нешто друго. Стога се видљиви свет не може схватити као постајање из ништа и нестајање у ништа. Због тога се мора претпоставити да у самом свету промене има нечега ван сваке времене променљивости и просторне многострукости. Као такво ово нешто је вечно и недељиво у своме постојању. Свет пролазности, дакле, проистиче из света вечности и у њега се враћа. Ма да у њему „мена стална јест“, он сам је непроменљив и непросторан у својој најосновнијој битности. Али, вечност чулне стварности није у њој самој, јер је она променљива. Чулни свет постаје, што значи да није оно што треба да буде, тј. он није оно што јесте. Он јесте само уколико постоји, а није уколико постаје. У његову постојању садржи се његова вечност, а у његовој промени постајање његове вечности. Као што се види, ова противречност света је у њему самом: временост света је у његовој промени, али његова променљивост је у његовој вечности, тј. да би могао бити променљив, он мора постојати. Промена се не може одвојити од видљивог света, јер он њоме постаје оно што јесте, али без своје вечности он не би могао постајати. Целина космоса је, дакле, једна, али садржи оба царства, од којих је сваки део целина, без које он не би уопште постојао, а и свет за себе. Један је ванвремени и ванпросторни, а други просторно-времени свет:

први је натчулан, метафизички или религиски, а други чулни или физички свет. Они чине целину свега што јесте, и њих обухвата философија у своме испитивању.

Човек, уколико је само разумно и просторно-времено биће, не може схватити метафизички свет својим појмовима. Стога је метафизичка област натпојамна уколико покушавамо да је разумом сазнамо. Да у човеку нема ума, он би само наслућивао да поред чулне стварности постоји још нешто, али у чему је оно, он то не би могао да докучи. Многи људи остају у границама разума. Ум нас је одвео из чулног света. У њему је порекло нашег сазнања да је Бог, као ванвремено биће, непроменљив, а као ванпросторно, недељив. Стога за Божанство не важе закони природнонаучног света, те оно може да буде у истом времену на разним местима, а његово тројство је уствари јединство, тј. једно. Због тога, религија није ствар рационалног сазнања, већ се умом докучује религиска област у њеној нужности и тиме, или независно од тога, постаје предмет ирационалног веровања, које може бити утолико јаче уколико овај свет болних противречности схватимо мање савршеним, те тражимо утехе у другом савршеном свету, да би нас он ослободио земаљских патњи. Тај савршени свет је безгранична љубав хришћанства, „царство небеско“ косовског циклуса, „љепши свијет“ циклуса Краљевића Марка и царство објективних вредности Платона.

Јасно је да се сазнање целине света не може извести на један начин: само разумом или само умом, већ полазимо од чулне непосредности, чија се егзистенција опажањем зна, а разумом доказује, умом је превазилазимо и доспевамо до метафизичке области и сазнајемо, а душом осећамо, филсоофијом пак обухватамо све што ма на какав начин јесте.

Ово сазнање није увек могућно, али не зато што је оно човеку ускраћено него што њиме често тело место ума господари. То видим још код Платона. Да би се могао сазнати метафизички свет вечних идеја, он је захтевао ослобођење душе од господарства тела. Наша „лијепа девојка“ пак снила је св. Васкрсење и вечну правду у њему кад је тело било неосетљиво за спољни свет, а душа лебдела у највишим лепотама универзума. Ова наша народна песма открива нам да религиски свет не само постоји већ и да је ванвремен у вечноме сад: управо, у овоме сад

она је, иако просторно-времено биће, сагледала целину света у њеној будућности као садашњости. У томе се садржи наше сазнање да се закони вечнога света, прелазећи у просторно-времену стварност, ломе у њој и тиме постају многоструки и пролазни: једни и исти космички идеали доброте, лепоте, истине, правде и светиње у простору се размножавају, а у времену мењају. Због тога се људско схватање Божанства мења са временом и простором, те су религије неједнаке. Према томе, неједнакост вера не долази отуда што Бог не би постојао, него зато што Бог постоји вере су различите. У томе је и одгонетка велике тајне, што различити народи и историске епохе кроз различите вредности сагледају метафизички свет: Грци су га осећали у истини, ренесанс у лепоти, хришћанство у љубави, наш народ у правди, исток у светињи. Ови вечни и многоструки идеали не само су непроменљиви у непросторном и невременом свету него су и једни, истоветни и спојени у Богу. Стога, колико смо у њима, ми смо у Богу, а тиме и у целини света.

Али, живот у вечним идеалима не значи живот једино у религиозном делу свемира и занемаривања земаљског битисања. Такав живот чинио би нас непрактичним и неактивним да одговоримо својој небеској намени овде на земљи. О недопуштености таквог једноставног живота најбоље нас учи св. Сава, који је живео у земаљском царству ради његова уздизања до небеских висина и оваплоћења религиозним светињама. Стога и ограничавање на материјалну стварност значи спутавање целог и пуног живота. Цео и потпун живот обухвата оба дела света, чулни и осећајни, тј. физички и религиозни. Цар Лазар није страдао на Косову што би бежао из „земаљског царства” него што је у њему делао, вођен космичким идеалима „царства небеског”. Смрт његова је само израз времености чулне стварности, која је вечно поприште остварења вечности. Као што се види, избор цара Лазара не значи негацију физичког света већ његово уздизање у целину универзума, чиме он постаје оно што треба да буде: вечност.

Продирањем у метафизички свет ум човечји се уздиже из чулне стварности до највиших идеала и постаје неограниченим. Још је Декарт учио да последица не може имати више бића од узрока. Отуда, разлог нашем духу, уколико он обухватањем целине света постаје бесконачним, мора лежати у апсолутном духу.

Истина да тело ограничава дух, али га дух превазилази и постаје свеобухватним, што значи да наш дух жуди да се споји са апсолутним духом, тј. да се врати себи, чиме се увиђа његова ванпросторна и ванвремена природа.

Из овога је јасно да природна наука, при своме испитивању просторно-временог света, не налази ништа у њему што би могло негирати постојање религијске области. Напротив, видели смо да она има своју суштину у метафизичкој области. Физичку стварност можемо упоредити са цвећем, јер је „лијеп свијет“, чије стабло проистиче из корена метафизичког царства. Док уметност осећањем лепог слика боју и облик овога цвећа често тежећи да нам открије суштаство његово, док појединачне науке посматрањем испитују природу његову, а оптимисти виде красоту његову: метафизика се умом спушта до најтамнијих дубина света налазећи у њему непресушни извор живота, а религија душом открива у њему вечну љубав, из које израста све што јесте; филозофија пак рони од цвећа кроз стабло до последњег корена света. Јер, као што смо видели, свет проистиче из Бога, стога је он у Богу, али је Бог трансцендентан свету.

Да религија и појединачне науке морају остати у својим областима, произлази и из различите природе оба дела света. Видели смо да закони једног дела света нису једнаки са законима другог дела ма да су исти: једни су просторно-временог обележја, а други ванпросторни и ванвремени. Стога, уколико проучавамо чулни део света онакав какав јесте, не упуштајући се у проблем зашто је он такав као што је, ми можемо остати у њему не нтеривани никаквом логичном нужношћу да га превазидазимо; тражење последњих разлога природно-научног света води нас у метафизичко царство.

Дакле, религија, филозофија и појединачне науке не стоје у противречном односу. Штавише, једна се област не може разумети без друге, а све три чине целину света, а тиме и цело наше биће. Уколико човек живи у оба света, живи пуним животом: смисао нашега живота је у религијском свету, али да бисмо могли остваривати смисао нашега бића у просторно-временој стварности, морамо и биолошки живети. У томе је, као што смо назначили, огромна величина св. Саве, јер је он, као и кнез Лазар и Краљевина Марко, живео у целини света спајајући оба дела у

себи. У њима налазимо синтезу природних наука и религије у философији, а тиме и земље и космоса, крајности и бескрајности, времена и вечности у осмишљени Свемир.

Ако би се у нашој средњој школи сви предмети доводили у овакав склад, стварала би се омладина која не би тражила гледиште на свет ван српског схватања космоса и живота у њему.

Др Милан М. Јовановић

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

СУГЕСТИЈА У ВАСПИТАЊУ ДЕТЕТА

Примена сугестије на васпитање јесте једна идеја коју је први предложио филозоф Ј. М. Guaiu у своме делу *Васпитање и наслеђе*, 1889. Walter Rose, у своме делу *Die hypnotische Erziehung der Kinder*, наводи примере сузбијања помоћу сугестије, клептоманије, лажи и развијања нових нагона. Horn, у своме делу *Suggestion als pädagogischer Faktor*, и Rauch у своме делу *Die Suggestion im Dienste der Schule*, посматрају сугестију као васпитни фактор са школске тачке гледишта. Dr Berillon је примењивао с великим успехом сугестију у исправљању нервних и моралних дефеката деце, и у својим рефератима истакао је велики значај сугестије у васпитању. Forel каже: „Добар се део педагогије оснива на правилно схваћеној и правилно примењеној сугестији.” Trömner у своме делу *Hypnotismus und Suggestion*, Leipzig, с. 113 каже: „Чуди ме како и мудри педагози показују према сугестији мало интересовања, чак и сада кад се живо третирају питања хуманости и извесног поштовања према животу и личности детета, и када се већ признаје да није задатак васпитања послушност и дресирање већ развијање духовних особина у правцу који је одређен законима живота.”

Према Verworn-у, целокупно се васпитање оснива на сугестији. Претставе које ми формирамо код детета, оно их усваја, прима без критике, јер није у стању да их провери колико су тачне. Ми кажемо детету: „Ово не смеш да радиш, оно не ваља, ово је лепо, оно није лепо; овако треба да радиш, а онако не може”, итд. И дете усваја све што смо му казали не улазећи у суштину ствари и тако стиче прве животне принципе. Један савремени психијатар и психолог подвлачи такођер велику улогу сугестије у васпитању уопште, нарочито истиче сугестију као најбоље или управо једино средство помоћу кога се могу исправљати дефекти физички, морални и интелектуални код деце.

Нема, по овом психологу, средства које би могло заменити сугестију у уклањању говорних дефеката, онанизма, клептоманије, лажи, грицања нокти, пушења, стидљивости, непослушности, лењости, и које би боље утицало на развијање пажње, расуђивање, памћење итд. Данас би био један врло тежак посао саставити само библиографију која расправља и препоручује сугестију као један од битних чинилаца у васпитању. Многи аутори траже да се уведе у све школе без разлике, почевши са основном, једна методска и планска настава аутосугестије.

Сугестибилност је једна способност која постоји у већем или мањем степену код сваког. Код сваког она може, као и свака друга способност, да се васпитава, усавршава, развија. Деца су, као што је познато, нарочито сугестибилна, и зато би требало искоришћавати њихову сугестибилност у циљу њиховог васпитања.

Аутосугестија треба да има по мишљењу Ch. Vaudouin-a почасно место у васпитању детета. Њом дете може да развије не само своје физичке и душевне снаге и да се успешно бори против болести већ да задобије потпуно господарење собом. Не постоји васпитно средство којим се може ефикасније да утиче на дете од сугестије. Онај који није опробао ово средство тај уопште не може имати никакву идеју о том до које мере сугестија може да развије способност за рад и да створи љубав према раду, до које мере дете може да постиже максимум резултата са минимумом напора. Ко није имао прилике да се увери о том тај не може ни слутити у којој мери сугестија може да развије интелектуалне способности детета, памћење, пажњу, мишљење, итд. Она је исто тако једино и незаменљиво средство у борби против рђавих склоности, мана, извитоперених нагона и укуса. Онај педагошки уџбеник који међу васпитним средствима не истиче на првом месту сугестију тај занемарује једно од најбитнијих васпитних средстава.

Као што рекосмо, дечји дух се карактерише једном великом сугестибилношћу. То је уосталом сасвим природно, јер сугестибилност детета стоји у вези са његовом склоношћу да верује у све. Дете верује више мање у све што му се каже, јер нема довољно искуства, нема довољно појмова којим би се могло одупрети сугестијама. Код њега се редовно стичу два најбитнија чиниоца за покретање механизма сугестије: спонтана

пажња и убеђење. Према томе свака идеја, а нарочито оне које се понављају, имају много вероватноће да се сугестивно остваре. Зато треба бити врло обазрив кад се говори пред децом, јер многе речи из несмотрености изговорене могу да изазову рђаве сугестије. Напротив, треба понављати чешће оно што би могло изазвати добре сугестије.

Сувау примећује са једном ретком психолошком финоћом једну велику педагошку несмотреност која се често чини према деци кад им се каже у очи: „Ти си неваљалац, лажов, лопов, итд.“ Такве речи могу бити судбоносне за будућност детета. Оне падају на један терен где постоје сви услови да се сугестивно остваре, и могу да направе од детета оно што се хтело да сузбије.

Много је боља политика рећи детету на пр.: Чуди ме да ми је једно тако добро дете, које увек искрено говори, могло данас дати повода да помислим да лаже . . .”.

Исту ову мисао подвлачи Froebel. У своме делу *Васпитање човека* он каже да не треба бити слеп пред чињеницом да најчешће васпитач квари дете и прави га рђавим, придавајући му рђаве намере у радњама које је дете учинило из незнања, неразмишљености, не схватајући значај и последице такве радње.

Други један психолог износи случај како неук васпитач квари дете. Путовао је у једном купеу у ком је седела једна мати са ћерчицом. Дете је седело преко пута мајке окренуто локомотиви. Наједанпут мати рече: „Оди Шарлота, седи поред мене, не ваља тако да седиш, биће ти мука.”

Сугестија овакве врсте може да се дочепа духа детета и да постане фатална за цео живот. Она може да учини да девојчица кроз цео живот има муку кад седне леђима окренута локомотиви.

Стварно нема никаква разлога да се човек не осећа подједнако удобно било да је окренут напред или назад. Међутим није редак случај видети многе особе, а нарочито жене, да воле више стајати него бити окренуте назад. То је дакле глупа предрасуда, глупа идеја, која датира из детињства, и која је путем сугестије постала стварност.

Ако хоћемо да сачувамо здравље детета онда треба нарочито да обратимо пажњу на оно што говоримо и радимо пред дететом. Пред дететом не треба никад говорити о болестима нити му дати прилике да види тешке болеснике чијим би слу-

чајем могло бити импресионисано. Исто тако потребно је да прикривамо своје зебње и неспокојства у погледу његовог сопственог здравља. Сваком оном који познаје велику сугестибилност детета ове предострожности се намећу по себи.

„Један од разлога”, каже О. S. Marden (у своме делу *Чуда мисли*, с 210), због којих имамо тако слабо здравље јесте тај што смо се још од детињства навикли да то очекујемо. Од детињства се кључамо идејама да су физичке патње и болести део живота, нужна зла која је немогуће избећи. Уче нас да је снажно здравље изузетак, и ми смо се помирили са болешћу као са судбином коју не можемо избећи.

Дете непрестано слуша где се говори о болестима. Упозорава се на опасности које му претстоје ако добије какву болест; оно расте са убеђењем да су физичка зла, болови, патње, неизбежне, и да га у сваком тренутку болест може постићи, уништити његову срећу и његову каријеру.”

Ми не можемо ни замислити колико би за дете значило једно васпитање супротно оном које се данас практикује, васпитање које би му још од најранијег детињства сугерирало да му здравље по природи припада, да је болест само израз тренутног отсуства хармоније у његовом физичком бићу, коју сваки човек сопственим снагама може да успостави, итд.

Са сугестијом као васпитним и тераписким средством Ch. Baudouin је имао врло велико искуство уопште, а нарочито са децом. Два-три примера из његове праксе показује најбоље шта може да учини једна методски примењена сугестија. Зато је неопходно потребно научити што пре одраслију децу да дају себи систематски, сваког дана у одређено време, аутосугестије за здравље, учење, карактер, итд.

Примери психолошке природе: 1) Девојчица од 9 година. Врло заостала у разреду, ма да није глупа у обичном животу. Не може да концентрише пажњу на школски рад. Велику јој теškoћу задаје правопис. Физички слаба и брзо се замара.

После једне сеансе са сугестијом коју јој је дао Baudouin, помогнуте са сугестијама које јој је давала мати, осетан напредак појавио се после 15 дана. Број грешака у диктатима смањено се за 50% и у истој размери повисила се средња вредност њених оцена.

2) Девојка од 15 год. има тешкоћу да концентрише пажњу на извесне школске предмете. Нарочито је слаба у аритметици и ручном раду. Има наступе врло јаког гнева поводом ситница (пецкање од стране браће). Баца се рукама, ногама и дере се, после плаче и стиди се за оно што је правила. Повучена и некипут расејана.

Прва сеанса сугестије 12 новембра. После треће сеансе (11 децембра) запажа се прогрес из аритметике. У исти мах девојка констатује да воли сад ручни рад који раније није волела. Сеансе са сугестијама настављају се сваких 15 дана. 15 јануара прогрес се потврђује у школском раду. Наставница која нема појма о сугестивном лечењу, констатује напредак и примећује промене код девојке. Девојка не пада више у гнев. 13 фебруара напредовање девојке у школи пада већ у очи: добија похвалу од наставнице, иначе врло штедљиве у похвалама. 10 априла девојка на испиту постиже врло добар резултат из школског рада.

3) Дечко од 11 година. Интелектуална заосталост и морална изопаченост на телесној основи. Полне жлезде у заостатку, претераност у растењу: изгледа да има 13 или 14 година.

С интелектуалне стране му се пребацује недостатак пажње и интересовања за школске предмете и, као последица тога, слаб успех. С моралне стране слаб карактер, склоност лагању, која вероватно долази од страха да призна учињену грешку.

Прва сеанса 21 новембра. Остале понављане у размаку од 8 или 15 дана. Већ од прве сеансе (28 новембра) школске оцене почињу јасно да расту. Прогрес у моралном погледу у задоцњењу, али ипак несумњив. Побољшање преко зиме у сваком погледу. 5 марта дечко добија врло добре оцене из предмета из којих је био слаб. У ово време дечко већ почиње да практикује аутосугестију и успева помоћу ње да убрза нормалан пулс од 84 откуцаја у минути на 100 откуцаја и да га смањи на 64.

4) Једна учитељица која се иначе врло добро упознала са радовима Ch. Baudouin-a, у једном писму саопштава Baudouin-у: „Почела сам један мали курс аутосугестије са неколико својих ученица. Оне налазе ствар врло добром. Једна од њих ми рече: „Госпођице, синоћ ме је бодео зуб; кад сам легла понављала сам реченицу (сугестију), мој зуб је ноћу испао и сутрадан нисам више

имала бол". Једна друга ми каже: „Нисам разумевала разломке, понављала сам реченицу за разумевање, и сад их разумем.”

Физиолошки случајеви: 1) Реч је о девојци од 15 година која гризе нокте већ 4 године. Лечио је један славан хипнотизер. И његово лечење је учинило да је код девојке ишчезла једна упорна констипација, али је остало без дејства на грижење ноката.

Прва сеанса 29 маја, затим сваких 15 дана. Од 12 јуна девојка није ни додирнула нокте. У следећих 15 дана учинила је само покушај, али се брзо тргла. Од 14 јула (4. сеанса) успех потпун.

2) Дечко од 14 година. Ноћно мокрење од детињства, просечно три пута недељно. После прве сеансе, мокрење свега једанпут у 15 дана. Резултат готово непосредан.

3) Девојчица од 9 година, Анемична, јасне знаке нервозности, немирни снови, срчани напади у форми грча, затвор. После првих 15 дана, нема више срчаних напада, столица савршено нормална, немирни снови престају. За следећих 15 дана поновили су се још који пут само немирни снови.

4) Дечко од 8 година. Послат од стране лекара ради сугестивног лечења нервозног кашља (тик једњака), нервозност. Дечко јечи при спавању. Слаб апетит. Петог дана после прве сеансе: кашаљ престао. Сан бољи, једне ноћи одличан. Апетит добар. Дете је знатно мирније. У тежини добило 500 гр.

5) Девојчица од 7 година. Доведена од мајке по савету старијег брата који је ауто-сугестијом излечен од муцања. У 14. месецу дете је имало тифус. Отада је постала gluva и могла је изговорити само неартикулисане гласове, помоћу којих се, уз помоћ гестова, разумевала са својима. Лекари нису давали никакву наду на оздрављење, и зато је било решено да се мала да у завод за глувонеме. Степен глувоће који је имала био је толики да је клавир, као што сама каже, чула преко ногу а не уха, дакле осећала је ногама трептаје патоса а не ухом ваздушне вибрације. Била је сем тога врло нервозна.

Ово је један од најтежих и најзначајнијих случајева које је овај психолог икад сусрео. Требало је најпре научити језик детета да би му се могле давати сугестије. Срећом дете је било живе и врло напредне интелигенције. Чим је схватила да се иде

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

за тим да она проговори, уложила је сву своју интелигенцију и своју душу да то постигне. После неколико сеанса постигла је боље спавање. Сеансе су држане редовно 2 пута недељно. После месец и по дана могла је да изговори сва слова азбуке са нешто мало тешкоће код ш, ж, с и ц. Сваки дан је научила неколико нових речи које је добро памтила, вежбајући се да их пише. А најинтересантнија је ствар да је могла да отпева песму која би пред њом на клавиру била отсвирана.

Приметимо да је дете сваког дана само узимало аутосугестије са једном религиозном преданошћу. Покрила би се јорганом до чела како је ништа не би могло расејати.

Најбољи метод практиковања сугестије са децом јесте пред спавање или још боље за време спавања. Природно спавање има способност да развије и оствари идеју којом се успавамо. Има особа које заспу са идејом да се пробуде у одређени час и збиља оне се буде тачно у тај час. Мати заспе са потсвесном идејом да се пробуди на најмањи покрет детета, и збиља она се буди, док за сваку другу ларму спава дубоко.

Испитивачи примитивних народа говоре о начину на који се код неких примитивних народа одређује кривац смрти умрлог. Било да човек умре природном или насилном смрћу, увек неки члан породице стави главу на груди умрлог и заспи са идејом да му дух умрлог каже кривца своје смрти. Вера да ће се заиста сазнати кривац толико је јака да се идеја редовно сугестивно оствари.

Има случајева где се идеја са којом се особа успава асоцира у сну са другим идејама које су потребне за њену реализацију, где се, једном речи, одиграва читав компликован духовни рад, без знања и хтења особе. Дешава се да увече узалуд тражимо решење неког проблема, и кад се пробудимо решење је већ готово. Решење може да се појави у облику сна, или може да пробуди особу. Песник увече тражи подесан стих или строфу, мучи се и не успева; легне да спава, и при буђењу стих или строфа нуди се сама; или пак снива да му неки глас диктира строфу, буди се одмах и бележи.

Ова врста потсвесног остварења идеје дешава се најчешће после претходне напорне рефлексije. У психологији ову појаву неки називају инерцијом пажње: пажња, која је узела један

правац рада, продужује исти и за време спавања и овог пута без напора. Оваква безнапорна пажња помаже остварење сугестије.

„Ако хоћете да удвостручите ваше време”, каже један немачки писац, „запослите ваше спавање. Ако увече поставите себи проблеме врло често ћете се пробудити са готовим решењима. Семе које се баци у дух и срце, развија се не само нашим радом, нашим напором, већ и потсвесним клијањем које се дешава у нама и без нас . . .”

Баци кад хоће добро да науче лекцију уче је увече пред спавање и ујутру је већ знају. Славни математичар Лаплас каже за себе да је често увече рефлексijом и медитацијом постављао проблеме и да их је изјутра при буђењу налазио решене. Спавање ради — то је чињеница, и зато му треба дати да ради спривши му посао увече.

Спавање је радна сила која може да сврши лако и без напора извесне задатке, које будна свест не може да сврши ни са највећим напором.

Али не треба мислити да потсвесна душевна активност за време спавања може да сврши само неки интелектуални посао, она је способна да оствари сваку сугестију. Зато се препоручује практиковање сугестије пред спавање и за време спавања. Најзгодније је да родитељи у тим моментима дају деци сугестије. Сугестија за време спавања показује се нарочито ефикасна само ако се свако вече у одређено време даје. Ову сугестију са великим успехом могу да дају деци родитељи или неки члан породице. Отац или мати треба да се приближи полако кревету у ком дете спава и да му говори полако, тако да би га дете могло чути кад би било будно. (Оно то стварно ипак чује у сну). Али ипак, за сваки случај, да се дете не би пробудило, као што се то дешавало неким родитељима који су ову сугестију примењивали, препоручује се да се најпре првих дана почне са овом кратком сугестијом за спавање: „*Спавај, спавај, чврсто спавај, чврсто, чак кад је и ларма не буди се. Кад ти говорим нека те то не буди, већ напротив спавај све дубље.*” После неколико дана, кад се констатује да се дете не буди, онда се почне са сугестијама за здравље, карактер, учење. Сугестије треба да су кратко формулисане и да се понављају највише неколико минута. Добро је ове кратке сеансе завршити увек са сугестијом за спавање

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

(спавај добро, итд.). Ова врста сугестије, ако се понавља редовно, свако вече, може за неколико недеља да да невероватне резултате.

Vaudouin наводи, између многих других случајева излечења која је на овај начин постигао, примера ради, само два случаја.

А. — „Девојчица од 4 године. Има страх од мрака. Не може да заспи без светлости. Плаче и дере се ако се угаси светлост.

„Давао сам јој лично сугестију сваке вечери за време спавања. Сугерирао сам јој не само да се неће више плашити мрака већ да ће јој светлост сметати и да ће тражити да се угаси да би могла спавати. Побринуо сам се међутим да се детету ништа о томе не говори за време будног стања. После 8 дана покушао сам угасити светлост. Дете се дерало као и обично; сугестија још није почела да дејствује. Упалио сам светлост. Следеће вечери продужио сам сугестију и тако сваке вечери још недељу дана.

Тада једне вечери, кад је девојчица легла, звала је: Мама, оди и угаси светлост, смета ми да спавам.”

Резултат постоји још после 6 година, ма да после никаква сугестија више није давана.

Б. — Дечак од 7½ година. Ноћно мокрење. Мати сама описује случај:

„Мој син, од рођења кржљав, нервозан и врло заостао, имао је навику да мокри у кревету све до 7½ година. Сви прекори и неге били су узалудни. Његов би кревет био мокар већ после три сата спавања. После објашњења Vaudouin-а, покушала сам да говорим свом детету свако вече за време спавања: „Ти ћеш чувати свој кревет чист и сув, и ти ћеш звати маму ако буде потребно.“ 15 дана сам понављала ове речи маломе без резултата; после, једног јутра, имала сам задовољство да нађем мало потпуно сувог. За целу ову последњу годину свега се једанпут помокрио. Интересантно да се је ово лечење произвело у тако хладном месецу фебруару 1917 г.

Др Филип Медић

ЗА ЧИСТОТУ СРПСКОГ ЈЕЗИКА

У оквиру Главног просветног савета створен је Одбор за српски језик и правопис који има задатак да pazi на чистоту српског језика и на уједначење правописа. Одбор је ставио „Просветном гласнику“ на расположење изванредан део грађе коју скупа и обрађује, а коју почињемо да објављујемо:

ПОГРЕШНО:

полицајштат
јевреји, ма колико да су снажни
рескирати
негри
загрозити безбедност
окружене победом
за свој рад примају добру награду
као и издашнију храну'
форма
читава лажљивост
протестују
одговорни вође
вребало је на моменат
најбедастији
нападна делатност
сретан
дупком пуна дворана
о Ђурђевдне
он јаше
плаћати ће
конференса
резервирање улазница
ми смо преселили
Перзија
карте се добију
нузпросторије
продаје се ради одласка
есцајг
јефтин

ПРАВИЛНО:

полициска држава
Јевреји, ма колико били снажни
ризиковати
црнци
загрозити безбедности
крунисане победом
за свој рад примају како добру
награду тако и издашнију храну
облик
сва лажљивост
протестују
одговорни вођи, одговорне вође
вребало је тренутак
најглупљи
нападачка делатност
срећан
дупке пуна дворана
о Ђурђеву дне, или о Ђурђевдану
он јаше
плаћаће
предавање, говор
задржавање, заузимање улазница
ми смо се преселили
Персија
карте се добијају
споредне просторије
продаје се због одласка
прибор за јело
јевтин

вишља особа
 јуни
 ниво
 триколора
 инвазија
 транспортни
 снопови немачких метака ниша-
 њени су
 у току последњих две недеље
 садржавају у себи
 манир
 хоризонт
 припремају примену гасова
 да се лансирају слична тврђења да
 је он иницијатор овога варвар-
 ства
 локалне борбе
 отишао код краља
 интегритет
 ефекат
 блеф
 стога јер
 информативна агенција
 каприс
 авангарда
 господаре са свима одлукама
 поносимо се да је међу нама живео
 и т. д.
 још у времену
 ражена слама
 асвалд
 грау
 браун
 централна област
 што смо се домогли обала
 сретстава
 увек ће важити давна реч
 социјални поредак
 контакт
 који су уселили
 сваки онај, који лице, чију фото-
 графију доносимо познаје
 обзиром
 угледали сте вашу пријатељицу

виша особа
 јун
 ступањ, висина
 тробојка
 најезда
 превозни
 снопови немачких метака управље-
 ни су
 у току последње две недеље
 садрже
 начин
 видик
 припремају употребу гасова
 да се протурају слична тврђења да
 је он виновник овога дивљаштва
 месне борбе
 отишао краљу
 целокупност
 дејство
 опсена
 стога што
 обавештајно предузеће
 ћуд
 претходница
 господаре свима одлукама
 поносимо се што је међу нама живео
 итд.
 још у време
 ражана слама
 асвалт
 сив
 смеђ
 средишња област
 што смо запосели обале
 средстава
 увек ће важити давнашња реч
 друштвени поредак
 додир
 који су се уселили
 сваки онај који познаје лице, чију
 фотографију доносимо
 с обзиром
 угледали сте своју пријатељицу

WWW.UNILIB.RS

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

WWW.UNIBS.RS

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

ДРЖАВНА ШТАМПАРИЈА У БЕОГРАДУ

ПРЕПОРУЧУЈЕ СВОЈЕ СЛЕДЕЋЕ ИЗДАЊЕ:

ВУК СТЕФАНОВИЋ КАРАЏИЋ
СРПСКИ РЈЕЧНИК

ИСТУМАЧЕН

НЕМАЧКИЈЕМ И ЛАТИНСКИЈЕМ РИЈЕЧИМА

IV ДРЖАВНО ИЗДАЊЕ

Овај речник бесмртног Вука претставља несумњиво његово највеће животно дело, у коме је скупљено свеукупно благо нашега језика. То није само обичан и сувопаран речник, то је, по речима једног познатог слависте, „поезија која садржи, поред обиља овде први пут акцентираних речи и богатих изрека, читаве народно-фолклорне и национално-историске чланке, загонетке, пословице, приче, анегдоте“. И ако је прошло већ више од 120 година од првог издања овог магистралног дела које у историји наше књижевности претставља прекретницу, оно ни до данашњег дана није ништа изгубило од своје свежине и још увек претставља ненадмашни требник, без кога не би смео да буде писаћи сто ни једног нашег заиста културног човека, у првом реду књижевника, научника и професора. Наш језик је веома богат, али ипак наши писци употребљавају само један мали део оног огромног језичног блага које је створио наш народ, а од кога је 50.000 речи Вук скупио у овај лексикални речник.

ФОРМАТ 26/18 см.
880 стр.

ЦЕНА: У МЕКОМ ПОВЕЗУ 200.— ДИН.

Издања Државне штампарије у Београду могу се добити код свих књижара у целој земљи, а уз унапред послат новац преко чековног рачуна бр. 56.080 могу се поручити на Стоваришту књига Државне штампарије: Београд, Црногорска 1.